

Başlangıçtan Yirminci Yüzyılın İlk Yarısına Kadar İslâmî Yazımda Cihad Literatürü*

Jihad Literature in Islamic Writing from the Beginning to the First Half of the Twentieth Century

Mehmet ÇOBAN**

Öz

Cihadın mana, boyut ve uygulamasına bakıldığında genel olarak Allah yolunda can ve mal ile mücadele etmek şeklinde tanımı yapılabilir. Cihad, Kur'an ve sünnetin üzerinde önemle durduğu temel meselelerden biridir. Hem teorik hem de pratik bir mesele olan cihad konusu ile ilgili ilk dönemden günümüze kadar pek çok çalışma yapılmış olup zengin bir literatür oluşturulmuştur. Bu araştırmada, ilk asırlardan yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar söz konusu alanla ilgili yazılan literatür ele alınacaktır. Mevcut akademik çalışmalarda genel olarak hadis ilmi özelinde Kitâbü'l-cihad edebiyatı ve belli dönemlerde yazılan cihad risaleleri incelenir. Bu çalışmada ise İslâm hükümlerinin mükellefler üzerindeki yansımaları konu edinen fıkıh ilminde cihad konusunun nasıl ele alındığı, fıkıh mezhepleri arasında bu yazım alanında hangi mezhebin daha ağırlıkta olduğu, cihad yazımının tarih boyunca hangi yüzyıllarda ve merkezlerde yoğunlaştığı hususları araştırılacaktır. Bununla birlikte yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar risale ve kitap olarak kaleme alınan cihad literatürünün bir bütün olarak dökümü ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Cihad, Literatür, Fikhî Mezhepler, İslâmî Yazım.

Abstract

Considering the meaning, dimension, and application of jihad it can be generally defined as struggling with life and property in the way of Allah. Jihad is one of the main issues that the Qur'an and Sunnah put emphasis on. Many studies have been conducted from the first period to the present day and rich literature has been created on the subject of jihad, which is both a theoretical and practical issue. In this research, the written literature on the field from the first centuries to the first half of the twentieth century will be discussed. In the current academic studies generally, Kitab al-jihad literature in the science of hadith and written jihad treatises in certain periods are examined. In this study, how the subject of jihad is handled in the science of fiqh, which deals with the reflection of Islamic provisions on taxpayers, which sect is more dominant in this writing area among the fiqh sects, in which centuries and centers the writing of jihad has been concentrated throughout history, etc. issues will be explored. In addition to this, a breakdown of the jihad literature, which was written as a treatise and book until the first half of the twentieth century, will be revealed as a whole.

Keywords: Islamic Law, Jihad, Literature, Fiqh Sects, Islamic Writing.

Giriş

İnanç, hukuk ve ahlaka dair ilke ve kurallardan oluşan bir değerler ve eylemler alanına sahip İslâm dini, söz konusu alanlardaki ilke ve gayeleri bütün insanlara ulaştırmayı amaçlamaktadır. Bu hedefi gerçekleştirme yolundaki en önemli enstrümanlarından birisi hiç şüphesiz cihaddır. Nitekim cihad olgusu, gerek Müslümanların diğer toplumlarla olan savaş münasebetlerinde gerekse de bir din olarak İslâm'ın dünyaya hâkim kılınmasında merkezi bir öneme sahip olmuştur. Bu itibarla cihad, mükellef olarak Müslümanın bütün hayatını düzene sokmayı kendisine konu

* Geliş Tarihi: 15.10.2021, Kabul Tarihi: 19.12.2021. Bu makale, yazarın "İslâm Hukukunda Cihad Literatürü ve Bedreddin İbn Cemâ'nın Cihadla İlgili Eserlerinin Değerlendirilmesi" adlı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

** Arş. Gör., Bitlis Eren Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, mehmedim73@windowlive.com, ORCID: 0000-0002-4827-4751.

edinen fıkıh ilminin içinde incelenmiş, şerî ve hukukî boyutları bir bütün olarak araştırılmıştır. Bundan ötürü cihadın hukukî ve dinî boyutuna ışık tutmak amacıyla oldukça erken sayılabilecek bir dönemde müstakil eserler telif edilerek günümüze kadar zengin bir literatür meydana gelmiştir. Aynı zamanda cihad konusu, fıkıhın tedvin edildiği ilk dönemlerden itibaren *Kitâbü'l-cihad* ve *Kitâbü's-siyer* başlıkları altında etraflıca incelenmiştir. Bununla birlikte İslâm yazın edebiyatının birçok alanında da cihadla ilgili çalışmalara rastlanılmaktadır. İslâm hukuk kurallarına kaynaklık teşkil etmesi itibari ile siyer ve megâzî eserleri cihada dair ilk bilgileri mündemiç mahiyete olanlarıdır. Konunun müstakil olarak ele alındığı eserler ise hicri II. yüzyılın ortalarından itibaren gün yüzüne çıkmaya başlar. Bunlardan ilki cihadın faziletine dair Abdullah b. Mübârek'in (ö. 181/797) *Kitâbü'l-cihâd* adlı hadis derlemesi eseridir. Akabinde, Davud ez-Zâhirî (ö. 270/884), İbn Ebî'd-Dünyâ (ö. 281/894), Ebûbekir b. Âsım (ö. 287/900), Kummî (ö. 290/903) ile Ebû İshâk İbrahim b. Hammâd'ın (ö. 320/932) aynı adı taşıyan eserleri gelmektedir. Müteakip süreçte cihada dair müstakil çalışmalar artarak devam etmiş ve neticede söz konusu telifat İslâmî literatürde önemli bir yekûn oluşturmuştur.

Bu araştırmanın temel amacı, cihadın klasik fıkıh kaynaklarında hangi başlıklar altında ve nasıl incelendiğini ortaya koymak, cihad alanında yapılan çalışmaların genel bir dökümünü vermek, İslâmî literatürde cihadın yoğunlaştığı yüzyılların, bölgelerin ve fıkıh mezhepleri arasında cihad yazımındaki dağılımın haritasını ortaya çıkartmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda ilk olarak, cihad kelimesinin kavram çerçevesi belirlenecek, akabinde cihadın fûrû fıkıh kaynaklarında nasıl bir tasnif ve başlıklandırma dâhilinde incelendiği üzerinde durulacaktır. Daha sonra her mezhepten temsil gücü yüksek iki eser seçilerek cihadın konu edindiği bölümlerin içindekiler listesi tablo halinde sunulacaktır. Bununla klasik fûrû fıkıh kaynaklarının tasnif, tertib ve tebvîbinde cihadın konumunun ortaya konulması hedeflenecektir. Daha sonra söz konusu literatür “klasik” ve “modern dönem: sömürgecilik sonrası” şeklinde iki ana esas çerçevesinde ve her biri “kitaplar” ve “risaleler” alt başlıklarıyla ele alınacaktır.

Son olarak dökümü yapılan literatürün yüzyıllar, bölgeler ve mezheplere göre dağılımını gösteren grafikler sunularak cihad yazımının somut verileri ortaya konulacaktır.

Çalışmanın hacminin el vermemesi ve söz konusu literatürdeki çoğu eserin müstakil araştırmaları gerektiren kapsam ve öneme sahip olmasından ötürü literatürde yer alan her eser hakkında detaylı bilgi verme yoluna gidilmeyecek, sadece eserlerin künye ve neşir bilgilerine, yazma nüshalarının bulunduğu kütüphanelere ve yer yer Türkiye’de ilgili eser yahut müellif hakkında yapılan bazı çalışmalara işaret edilmekle yetinilecektir.

Çalışmada, fūrū fıkıh kaynaklarında cihad meselesinin işlendiği kısımda mezheplerin temel fıkıh eserlerinden; literatür tespitinde Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657), Bağdatlı İsmail Paşa (ö. 1920), Bursalı Mehmed Tahîr (ö. 1925) ve Ömer Rıza Kehhâle (ö. 1987) gibi müelliflerin biyobibliyografik eserlerinden, kataloglardan, cihad alanında yapılan müstakil çalışmalardan ve bu çalışmaların kaynakça bölümlerinden; yazma eserleri tespit için Yazma Eserler Kurumu, İSAM ve muhtelif yazma kütüphanelerinin veritabanlarından istifade edilmiştir. Ayrıca söz konusu alanla ilgili genel taramalar yapılmıştır.

1 Cihad: Sözlük ve Terim Anlamları Çerçevesinde Anlam Dairesi

Kendi içinde fūrū ve usûl olarak iki kısma ayrılan fıkıh ilmi, İslâm ilim ve düşünce geleneğinin demirbaş disiplinlerinden biri hüviyetinde olup, mükellef olarak Müslüman bireyin amelini konu edinmektedir. Cihad ahkâmı genel olarak bu ilmin fūrū kısmında incelenmektedir. Dinî vasatta çok geniş bir anlam yelpazesine sahip olan cihad kavramı bu makalede fikhî boyutu açısından ele alınacaktır. Fūrū fıkıh kaynaklarında cihadın konumuna geçmeden önce bu kavramın lügat ve ıstılahî anlamlarına değinilecek, ardından âyet ve hadislerdeki konumuna işaret edilecektir.

Cihad Arapça’da, “meşakkat, bir işin üstesinden gelmek için bütün imkânları kullanmak, gayret ve güç sarf etmek” manalarına gelen “cühd” ve “cehd” köklerinden

türemiş bir kavramdır.¹ Örneğin, "جَهْدٌ دَابْتَهُ" "hayvanına taşıyabileceğinden fazla yük yükledi"; "جَهْدُ الرَّجُلِ" adam tüm gücüyle mücadele etti; "جَهْدُ اللَّبَنِ" sütün tüm yağını çıkarttı; "جَهْدُ الطَّعَامِ" iştahla yemek yedim/çok yemek yedim" kullanımları bu durumu destekler niteliktedir.² Halil b. Ahmed (ö. 175/791) bu kökler arasındaki farkı cühd, bir iş yapmak için gösterilen en ufak çaba (gayret/takat); cehd, bir işi yapmak için tüm imkânların seferber edilmesi şeklinde izah eder.³ Köklerin bu anlam farklılığına dikkat çeken Cevherî (ö. 400/1009) *eş-Şihâh*'ında "جَهْدٌ جُهْدٌ" şeklinde bir cümlelenin doğru olmadığı bilgisini verir ve ifadenin "جُهْدٌ" şeklinde olması gerektiğini ifade eder.⁴ Cihad kelimesinin mastar olduğunu ifade eden *el-Muğrib* sahibi Mutarrizî (ö. 610/1213) cihad için "kişinin arkadaşını korumak için bütün gayret ve gücünü sarf etmesi" şeklinde bir tanıma başvurmuştur.⁵ Cihadın "cehd" mastarıyla "meşakkat", "cühd" mastarıyla "takat" anlamına geldiğini belirten Feyyumî (ö. 770/1368-69) ise kelimenin, "Kişinin talep ettiği şeyi gerçekleştirmek, istediği şeye ulaşmak için güç ve gayret sarf etmek, istediğinde ısrarlı olmak, eziyet ve sıkıntı çekmek" gibi manalara geldiğini söylemektedir.⁶

Cihad kavramının terim anlamına baktığımızda ise birçok âlim tarafından muhtelif tanımların yapıldığı görülmüştür. Örneğin Râgıb el-İsfahânî (ö. V/XI yüzyılın ilk çeyreği) cihadı, "El ve dil ile düşmana karşı müdafaada gayret sarf etmektir" şeklinde tanımlamış; nefisle, şeytanla ve zahir düşmanla savaş şeklinde bir ayırımı giderek cihadın tasavvufî literatürdeki kullanımını öne çıkarmıştır.⁷ Hanefî fakihî

¹ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'an*, thk. Şafvân 'Adnan ed-Dâvûdî (Dımaşk: Daru'l-Kalem-Daru's-Şâmiyye, 1412), "chd", 208; Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muḥîṭ*, thk. Mekteb Tahkiki't-Turâs fi Müesseseti'r-Risâle (Beyrut: Müesseseti'r-Risâle, 1426), "chd", 275.

² Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâh fi'l-luğa*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm lil Melâyîn, 1407), "chd", 2/460-461.

³ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm el-Sâmirâî (b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, ts.), "chd", 3/386.

⁴ Cevherî, *eş-Şihâh*, "chd", 2/460.

⁵ Ebû'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-Mutarrizî, *el-Muğrib fi tertibi'l-Mu'rib* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), "chd", 96-97.

⁶ Ebû'l-Abbâs Hafîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu'l-münîr fi garibi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi'i* (Beyrut: Mektebetü'l-İlmiye, ts.), "chd", 1/112.

⁷ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "chd", 208. Ayrıca bk. Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcîl'ârifin b. Nûriddîn Alî el-Munâvî, *et-Tâvkîf 'alâ muḥîmâtî't-te'ârif* (Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1410), "chd", 113.

Semerkindî (ö. 539/1144) cihadı, “Hak olan dine davet ve bu daveti kabul etmeyenlerle mal ve nefisle savaşmak” olarak tanımlamıştır.⁸ Aynı kavramı İbn Manzûr (ö. 711/1311) “Düşmanla savaşta gerek dil gerek kuvvet olarak sahip olunan bütün imkânları sonuna kadar kullanmak”⁹; Kâsânî, “Allah yolunda can, mal, dil ve daha başka şeylerle savaşmada bütün güç ve tákâti harcamak”¹⁰; Mâlikî fakihi İbn Arafе (ö. 803/1401) ise, “i’lâ-ı kelimetullah için kâfirlerle savaşmak”¹¹ şeklinde tanımlamıştır.

Kur’an’ı Kerim’e baktığımızda cihad kelimesinin kökü ve bu kökten türeyen kelimelerin farklı türevde, pek çok ayette geçtiği görülmektedir. İki yerde ism-i fâil, dört yerde isim, yirmi dört yerde ise fiil şeklinde yer almaktadır.¹² Muhtelif anlamlara gelen bu kullanımlar bir kısım ayette “Allah’ın rızasına uygun yaşamak için gayret sarf etme”¹³ manasına gelmekte iken diğer bir kısmı ise doğrudan savaş¹⁴ anlamını ifade etmektedir.¹⁵

Kur’an’ı Kerim’den sonra İslâm dininin en önemli ikinci kaynağı olan sünnet de cihad meselesi üzerinde bilhassa durmaktadır. Söz konusu durumu günümüze ulaşan ve cihadın hükmü, fazileti, keyfiyeti, gayesi ve sonuçları hakkında etraflıca bilgi veren cihadla ilgili rivayetlerde görmek mümkündür. Bu rivayetler -cihadla ilgili yazılmış müstakil eserleri bir tarafa bırakırsak- hadis literatüründe genel olarak *Fezâilü’l-cihâd* ve *Kitâbü’l-cihâd* başlıkları altında ele alınmaktadır.¹⁶

⁸ Ebûbekir Alâüddîn Muhammed b. Ahmed es-Semerkindî, *Tuhfetu’l-fukahâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1414), 3/293.

⁹ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî İbn Manzûr (Beyrut: Daru Sadr, 1414), “Lisânü’l-‘Arab”, “chd”, 3/135.

¹⁰ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fi tertibi’s-şerâ’i’* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1406), 7/97.

¹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafе el-Vergammî et-Tûnisî İbn Arafе, *el-Muhtaşar fi’l-fiğh*, thk. Hâfız Abdurrahman Muhammed Hâyr (b.y.: Müessesetü Hâlf Ahmed el-Hâbtûr li’l- A’mâli’l-Hayriyye, 1435), 3/5.

¹² Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *el-Mu‘cemü’l-müfehres li-elfâzi’l-Şur’âni’l-Kerîm* (Kahire: Daru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1364), “chd”, 182-183.

¹³ Bk. el-Furkân 25/52; el-Ankebût 29/6.

¹⁴ Bk. et-Tevbe 9/41, 48, 81, 86.

¹⁵ Ahmet Özel, “Cihad”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/527.

¹⁶ Cihaddan sayılan ve cihadın farklı tezahürleri ve türleri olarak kabul edilen birçok rivayet için bk. Mehmet Çoban, *İslâm Hukukunda Cihad Literatürü ve Bedreddin İbn Cemâ’nın Cihadla İlgili Eserlerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 12-13.

Kur'an-ı-Kerim ve hadislere bakıldığında cihad kavramının gerek doğrudan savaş anlamına gelecek gerekse de Allah rızasına uygun bir yaşam için kişinin elinden gelen bütün imkân ve gayreti göstermesi şeklinde ifade edilebilecek bir kullanım vasatına sahip olduğu görülmektedir. Zira her iki anlamı da ifade edecek birçok ayet ve hadis bulunmaktadır.¹⁷ Bununla birlikte farklı kullanımlara müsait olan cihad kelimesinin fıkıh eserlerinde -yukarıda görüldüğü gibi- çoğunlukla “kılıçla savaş” anlamına gelen “kıtal” manasının tercih edildiği müşahade edilmektedir.

2 FÜRÛ FIKIH KİTAPLARINDA CİHAD KONUSUNUN ELE ALINIŞI

Kur'an ve sünnetin cihad meselesi üzerinde önemle durması, İslâm ilim geleneğinde daha sonra teşekkül eden birçok disiplinin bu konu üzerinde bilhassa durmasını sağlamıştır. Megazî ve siyer türü eserler bunların ilk örneklerindedir. Cihad kelimesinin siyer ve megazî kavramlarıyla yakın ilişki içinde ele alınması, cihad üst başlığı altında işlenebilecek konuların bu iki yazım türü altında inceleniyor olması bu ilişkinin mahiyetini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu eserler İslâm savaş hukuk kurallarına kaynaklık teşkil etme açısından da başlı başına bir önemi haizdir.¹⁸

Hicri ikinci asrın ortalarından itibaren cihadla ilgili müstakil eserler yazılmaya başlamakla birlikte cihad konusu, genel olarak fūrû fıkıh kitaplarının *Kitâbü'l-cihad* ve *Kitâbü's-siyer* başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu eserlerde işlenen cihad ahkâmı cihadın fazileti, hükmü ve çeşitleri yanında mürtedin durumu, gayrimüslimlerle ilişkiler bağlamında eman, ganimet, müste'men meseleleri ve meşru otoriteye başkaldıranların (*bağîler*) durumu gibi temel hususlar konu edinmektedir. Bununla birlikte cihad

¹⁷ Birçok ayet ve hadis için bk. el-Ankebût 29/69; el-Hac 22/78; en-Nîsâ 4/76; et-Tevbe 9/16, 19, 20, 28, 41; el-Furkân 25/52; el-Mümtehine 60/1; el-Hac 22/78; Ebû 'Abdullah Muhammed b. İsmâ'il b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır (b.y.: Dâru Tavk en-Necât, 1422), 9 “İman”, (No. 26); “Cihâd”, 1 (No. 2782); “Cihâd”, 2 (2786); Ebû 'Abdirrahmân Ahmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Horâsânî en-Nesâî, *es-Sunenul'l-kubrâ*, thk. Hasan 'Abdulmun'im eş-Şelebî (Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1421), “Cihâd”, 5 (No. 4296); “Cihâd” 7 (No. 4298); “Cihâd”, 17 (No. 4329); Muhammed b. 'İsâ b. Sevre b. Mûsa b.ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395), “Fiten”, 13 (No. 2174); “Fezâilü'l-Cihâd”, 1 (No. 1619).

¹⁸ Celal Emanet, “Haçlı Seferlerinden Önceki Dönemde İslam'da Cihad Düşüncesi”, *EKEV Akademi Dergisi* 18/60 (2014), 503-517.

ahkâmının konu edindiği meseleler modern fıkıh literatüründe “savaş hukuku”, “uluslararası ilişkiler” ve “devletler hukuku” kapsamında incelenmektedir.¹⁹

Hanefî mezhebinin fûrû fıkıh eserlerine bakıldığında cihad ahkâmı genel olarak *Kitâbü's-siyer* başlığı altında ele alınmakta,²⁰ eserlerin iç tertibinde ise konuya çoğunlukla hâdlerden sonra yer verilmektedir.²¹ Bu eserlerde cihad kavramı siyer kavramıyla irtibatlı bir şekilde incelenmekte,²² konunun ele alınış biçimleri yer yer farklılıklar arz etmekle birlikte genel olarak önce söz konusu kitaba niçin o ismin verildiği meselesi üzerinde durulmakta, akabinde ayet ve hadislerden deliller getirilerek konu temellendirilmeye çalışılmaktadır. Daha sonra konu bâb başlıklarına ve zaman zaman fasıllara ayrılarak detaylandırılmaktadır.²³

Bu mezhepte cihad ahkâmını işleyen en önemli eserlerden biri, Ebû Hanîfe'nin meşhur öğrencisi ve “Devletler Hukuku”nun banisi İmam Muhammed (ö. 189/805) tarafından kaleme alınan *el-Asl* eserinin birer bölümü olarak kabul edilen²⁴ *es-Siyerü's-*

¹⁹ Özgür Kavak, “Fıkıh Literatüründe Cihad Hükümleri ve Modern Cihad Yorumları”, *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği*, ed. Ahmet Emin Dağ (İstanbul: İHH Yayınları, 2016), 225; Ahmet Özel, *Dârü'lislâm-Dârülharb Harb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 26-28.

²⁰ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtaşar*, thk. Kamil Muhammed Uveyze (Beyrut: Daru'l Kütubi'l İlmiyye, 1418), 231-239; Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 7/97-141; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl el-Merğînânî - Tallal el-Yusuf, *el-Hidâye fî şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Dâru'l-İhyâ'i Tûrâsî'l-'Arabi, ts.), 2/378-414. Cihad ahkâmının *Kitâbü'l-cihad* başlığı altında işlendiği birkaç eser için bk. Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412), 4/119-268; Ebû Muhammed (Ebû's-Şenâ) Bedrüddîn el-'Aynî, *Minhatü's-sülûk fî şerhi Tuhfetü'l-Mülûk*, thk. Ahmed 'Abdurrezzak el-Kebîsî (Katar: Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1428), 337-365.

²¹ Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsu'at* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414), 10/2; Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 2/97; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Maḥmûd b. Mevdûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li ta'alili'l-Muhtâr* (Beyrut: Matba'atü'l-Halebî, 1356), 9/117. Kudûrî'nin eserinde ise konu *Kitâbü'l-ikrâh*'tan sonra gelmektedir. Bk. Kudûrî, *el-Muhtaşar*, 231.

²² Kâsânî, siyer kelimesinin sözlük manasının “târik” ve “hey'e” anlamlarına geldiğini, bundan yola çıkarak *kitâbüs-s-siyer*'in, gazilerin (cihad) yollarını, lehlerine ve aleyhlerine olan durumların beyânını içerdiğini, bundan ötürü söz konusu bölüme bu ismin verildiğini belirtmiştir. Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 7/97.

²³ Kudûrî, *el-Muhtaşar*, 231-239; Serahsî, *el-Mebsu'at*, 10/2; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 9/124-150.

²⁴ *Zâhiru'r-Rivâye* eserlerinin sayısı ve *es-Siyerü's-sağîr* ve *es-Siyerü'l-kebîr* eserlerinin müstakil birer eser mi yoksa *el-Asl*'in birer bölümü olup olmadığıyla ilgili tartışmalar için bk. Okan Kadir Yılmaz, *İlk Tedvin Döneminde Hanefî Mezhebi Literatürünün Kayıp Eserleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 97-98; Orhan Ençakar, *Hanefî Mezhebi Nevâdir literatürü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 38-43; Murtaza Bedir, *Buhara Hukuk Okulu* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2019), 52.

sağır ve *es-Siyerü'l-kebîr* kitaplarıdır.²⁵ Devletler Hukuku alanında kaleme alınan ilk eserin²⁶ hangisi olduğu hakkında muhtelif bilgiler olmakla birlikte bu iki çalışma Hanefî mezhebinde bu alanda yazılan ilk eserlerden kabul edilmektedir.²⁷

Aşağıda sistematik açıdan, tertip ve metod bakımından Hanefî mezhebinin muteber iki fûrû kaynağı olan *Bedâ'i'u's-sanâ'i* ve *el-İhtiyâr* eserlerinde cihad konusunun hangi temel başlıklar altında ele alındığını gösteren bir tablo verilecektir.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *es-Siyerü's-Şağîr*, thk. Mecîd Haddûfî (Beyrut: ed-Dâru'l-Müttehîde, 1975); Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *Şerhu's-siyer'ül-kebîr* (b.y.: eş-Şeriketü's-Şarkiyye lil-İ'lânât, ts.).

²⁶ İlk olarak kimler tarafından, ne zaman, nerede yazıldığı hakkındaki tartışmalar için bk. Ahmet Yaman, "Siyer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/316-319.

²⁷ İki eserde işlenen konuların detayı için bk. Çoban, *İslâm Hukukunda Cihad Literatürü ve Bedreddin İbn Cemâa'nın Cihadla İlgili Eserlerinin Değerlendirilmesi*, 15-17.

Tablo 1: Hanefî Fırû Eserlerinde Cihad Konusunun Başlıkları

Kasânî (ö. 587/1191), <i>Bedâ'î 'u's-sanâ'î</i> <i>Kitâbü's-siyer</i> ²⁸	Mevsilî (ö. 683/1284), <i>el-İhtiyâr</i> <i>Kitâbü's-siyer</i> ²⁹
Siyer ve Cihad Kelimelerinin Anlamları	Ehl-i Harble Antlaşma Yapmak
Cihad Farızasının Keyfiyetinin Beyanı	Emân
Cihadın Kimlere Farz Olduğu	Beldelerin Fethi
İmamın Orduyu veya Seriyeyi Cihada Gönderirken (Görevleri) Söylemesi Gerekenler	Ganimet
Savaşta Düşmanla Karşılaştığında Mücahidlerin İlk Yapması Gerekenler	Ganimet Paylaşımı
Kâfirlerden Katli Helal Olanlar ve Olmayanlar	Ehl-i Harbin Mülkü
Katli Helal Olmayanlardan Dârü'l-Harbe Bırakılabilenler ve Bırakılamayacaklar	Cizye
Dârü'l-Harbe Götürülmesi Mekruh Olan Şeylerle Olmayanlar	Haraç
Savaşmaya Mâni Olan Sebepler (İman, Emân, Hareme Sığınma)	Mürted
Ganimet ve Onunla İlgili Hükümler	Kâfirin Müslüman Olma Yolları
Kâfirlerin Müslümanların Mallarına Saldırmasının Hükümü	Haricî ve Bağy Ehli
Dârü'l-İslâm ve Dârü'l-Harb'in Manası	
Dârü'l- İslâm ve Dârü'l- Harble İlişkili Hükümler	
Mürtedin Hükümü	
Mürtedin Çocuğunun Hükümü	
Bağînin Hükümü	

Şâfiî mezhebinin fırû fıkıh eserlerine bakıldığında cihad konusu genel olarak, hanefî mezhebinde olduğu gibi *Kitâbü's-siyer* başlığı altında incelenmekte³⁰ ve tasnif

²⁸ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 7/97-141.

²⁹ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 9/117-153.

³⁰ Bk. Ebû İsmâ'il b. Yahyâ İsmâ'il el-Müzenî, *Muhtaşaru'l Müzenî* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1410), 8/376-388; Cemâluddîn İbrâhim b. 'Alî b. Yûsuf Ebû İshâk eş-Şirâzî, *el-Muhezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 3/249-333. Cihad ahkâmının *Kitâbü'l-cihâd* başlığı altında işlendiği eserler için bk. Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-Şâfi'î, *el-Üm* (Beyrut: Dârü'l-

olarak da konuya hâdlerden sonra yer verilmektedir.³¹ Bu mezhebin fûrû fıkıh kaynaklarında hanefî mezhebinde takip edilen, cihad ve cihadla ilgili meselelerin hükmünün bir bütün olarak *Kitâbü's-siyer* başlığı altında işleme yöntemi yer yer terk edilmekte, muhtelif kitap başlıkları altında bu konulara değinilmektedir.³²

Aşağıda, Şâfiî mezhebinin en muteber beş eseri arasında sayılan Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'ı ile Şîrâzî'nin *Muhezzeb*'i esas alınarak cihad konusunun bu mezhepte umumiyetle hangi başlıklar altında incelendiğini gösteren bir tablo sunulacaktır.

Tablo 2: Şâfiî Fûrû Eserlerinde Cihad Konusunun Başlıkları

Müzenî (ö. 264/878) <i>el-Muhtasar</i> <i>Kitâbü's-siyer</i> ³³	Şîrâzî (ö. 476/1083) <i>Muhezzeb</i> <i>Kitâbü's-siyer</i> ³⁴
Fey ve Ganimetin Paylaşımı	Bağy Ehli İle Savaş
Bağy Ehli	Mürtedin Katli
Mürted	Enfâl
Özrü Sebebiyle Cihada Katılmayacaklar ve Cihadı Terk Etme Özrü	Ganimetin Paylaşımı
Cizye ve Risalede Seferberlik (<i>Nefîr</i>)	Humûs'un Paylaşımı
Müşriklerin Müslümanlardan Aldığı Şeyler	Feyin Paylaşımı
Ganimet Dağıtılmadan Önce Bir Kişinin Bir Cariyeyle İlişkiye Girmesi, Kişinin Çocuğunun ve Babasının Ganimetler Arasında Olması, Esirin Hükmü	Cizye

Ma'rife, 1410), 4/267-225; Suleymân b. 'Ömer b. Mansûr Cemel, *Hâşiyetu'l-Cemel 'alâ Şerhi'l-Menhec = Futûhâtu'l-vehhâb bi-tavdîhi Şerhi Menheci't-tullâb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/179-210.

³¹ Bk. Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 3/249; İmâmu'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâyetu'l-maṭlab fî dirâyet'il-mezheb*, thk. 'Abdül'azîm ed-Dîb (Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 1428), 17/389; Ebû Zekerriyya Muhyiddîn Yahya b. Şerîf en-Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttakîn fî'l-fikh*, thk. Kâsım Ahmed 'Avvad (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005), 1/307.

³² Örneğin mezhep kurucunun eseri olan *el-Ümm*'de bu yöntem takip edilmiştir. Eserde cihadla ilgili hükümler fey, cizye, cihad, ridde ve bağy gibi başlıklar altında incelenmiştir. Bk. eş-Şâfi'î, *el-Üm*, 4/145, 167, 226, 919; Ayrıca bk. el-Cüveynî, *Nihâyetu'l-maṭlab*, 11/441; 17/5, 389; Nevevî, *Minhâcu't-tâlibîn*, 1/198, 291, 293, 307.

³³ Müzenî, *Muhtaşaru'l Müzenî*, 8/247-254, 363-367, 376-388.

³⁴ Şîrâzî, *el-Muhezzeb*, 3/249-333.

Mübâreze	Zimmet Akdi
Sevâd Arazilerinin Fethi ve İmamın Müslümanlara Ait Arazileri Tevkif Etmesi	Ateşkes
Fidye ile Serbest Kalamayacağına ya da Kaçmayacağına Dair Antlaşma Yapılan Esir	Sevâd Arazilerin Haracı
İslâm'ın Bütün Dinlere Galip Gelmesi	
Kimler Ehli Kitaptan Sayılır	
Ehli Kitaba Cizyenin Yüklenmesi Lehlerine ve Aleyhlerine Sorumlulukların Verilmesi	
Hıristiyan Araplardan Vergilerin (sadaka) Kat Kat Alınması, Cizye Alma Yöntemi	
Müslümanların İçinde Buldukları Durum Gözetilerek Düşmanla Antlaşma Yapma	
Zimmîlerin Dinlerini Değiştirmeleri	
(Zimmîlik) Antlaşmasının Bozulması	
Antlaşmalılardan (Muhadîn) ve Ateşkes Yapılanların (Muahid) Hükümü	

Mâlikî mezhebinin fûrû fıkıh literatürüne bakıldığında cihad ahkâmının belirgin bir şekilde *Kitâbü'l-cihad* başlığı altında incelendiği görülmekte,³⁵ tasnif bakımından ise bu konu ibadetlerle birlikte ele alınmaktadır.³⁶ Cihad ahkâmını ele almak için mezhebin temel fıkıh eserlerinin hemen hemen hiçbirinde siyer kavramı tercih edilmemektedir.

Aşağıda, Mâlikî mezhebinin “ümmeât” diye isimlendirilen eserlerin en önemlilerinden biri olan *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* ve mezhebin beş ana metnini bir araya getiren *ez-Zahîre* esas alınarak cihad konusunun bu mezhepte hangi temel başlıklar altında incelendiğini gösteren bir tablo verilecektir.

³⁵ Bk. Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 1/496-531; Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425), 2/143-169; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrrahmân el-Mısrî el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Se'îd A'râb vd. (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 3-4/383-70.

³⁶ Bk. Karâfi, *ez-Zahîre*, 3/383; Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/496; Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî, *el-Muhtaşaru'l-Halîl*, thk. Ahmed Câd (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1426), 88.

Tablo 3: Mâlikî Fûrû Eserlerinde Cihad Konusunun Başlıkları

Sahnûn (ö. 240/854), <i>el-Müdevvenetü'l-kübrâ</i> <i>Kitâbü'l-cihâd</i> ³⁷	Karâfi (ö. 684/1285), <i>ez-Zahîre</i> <i>Kitâbü'l-cihâd</i> ³⁸
Savaştan Önce Dine Davet	Cihadın Hükümü
Valilerle Savaş	Cihadın Sebepleri
Kadınların Savaşa Katılması	Cihadın Şartları
Savaşta Çocuk ve Kadınların Öldürülmesi	Cihadın Mânileri
Esirlerin Öldürülmesi	Savaş
Ganimet Paylaşımı	Kâfirlerin Malları
Kişi Ganimet Paylaşımı Yapılmadan Kendisine Ait Malını ve Kölesini Tanırsa Bunların Durumu	Beşte Birlik Payın Paylaşımı (<i>Humus</i>) ve Fey
Bir Kişinin Dârü'l-harbe Girip Müslümanlara Ait bir Köleyi Satın Alması	Müşriklerin Ele Geçirdiği Mallar vb. Şeyler
Zimmî Bir Kadınla Bir Müslüman Kadının Düşmanın Eline Düşmesi ve Orada Doğurması Daha Sonra Müslümanlar Bunları Ganimet Olarak Alması	et-Te'min
Harbî Birinin Müslümanlara Ait Bir Köleyi Ele Geçirmiş Olarak Müslüman Olması	Ateşkesin Şartları ve Hükümleri
Harbi Birinin Müslüman Olmasından Sonra Müslümanların Onun Eşini ve Çocuklarını Ganimet Olarak Alması	Cizye
Bir Müslüman Tâcirin Dârü'l-harbe Gidip Müslüman Bir Köleyi Satın Alıp Azad Etmesi	Müsâbâkâ ve Remy
Zimmînin Ahdini Bozup Dârü'l-harbe Kaçması ve Daha Sonra Müslümanların Ganimet Olarak Onu Almaları	
Harbî Kölenin Müslüman Olmak İçin Tüccar Olarak Dârü'l-İslâma Gelmesi ve Yanında Mevlâsının Mallarının Olması, Bu Malların Ganimet Olarak Taksim Edilmesi	

³⁷ Sahnûn, *el-Müdevvene*, 1/496-531.³⁸ Karâfi, *ez-Zahîre*, 3-4/383-70.

Dârü'l-Harbde Müslüman Olan Ehl-i Harb Kölenin Üzerinde Efendilerinin Mülkiyetinin Düşüp Düşmemesi	
Dârü'l-Harbde Harbî Birinin Kölesinin Müslüman Olması ve Müslüman Birinin Onu Satın Alması	
Dârü'l-Harbde Harbî Birinin Kölesinin Müslüman Olması ve Müslümanların Onu Ganimet Olarak Ele Geçirmeleri	
Arapların Esir Alındıklarında Köleleştirilmesi	
Harbî Müste'men'in Arkasından Mal Bırakarak Ölmesi, Malının Durumu Meselesi	
Aralarında Müslüman Esirler Olduğu Halde Düşmanın Muhasara Altına Alınması	
Düşmanın Müslüman Gemilerini Yakması	
Fey, Haraç Arazisinin ve Humusun Paylaşılması	
Cizyeden Fey Kısmının Paylaşımı ve İmamın Ödül Koyması	
Selb	
İmamın Savaşta Ödül Koyması	
Savaşta Ganimetten Pay Alma	
Köle, Kadın ve Tüccarın Ganimetten Pay Alması	
Dârü'l-Harbde Kaybolan Hastanın Ganimetten Pay Alıp Alamayacağı Meselesi	
Ganimet Toplandıktan Sonra Ordunun Yemek Yemeğe ve Binekleri İçin Yeme İhtiyaç Duyması	
Dârü'l-Harbde Birinin İhtiyacı Kadar Yiyecek ve Yem Alması ve Arta Kalanını Bırakarak Memlekete Dönmesi	
Savaşta İhtiyaç Olmayan ya da Beraberinde	

Götürülemeyecek Hayvan ve Binekleri Sakatlama, Silah ve Yiyecekleri Yakma Hususu	
Düşmanla Savaşırken Müşriklerden Yardımın Talep Edilmesi	
Çocuk, Kadın ve Kölenin Emân Vermesi	
Denizde Murâbitların Tekbir Getirmesi	
Divan	
Cualâ	
Cizye	
Havâric	

Hanbelî mezhebi literatürü söz konusu olduğunda ise bazı istisnai durumlar bir kenara bırakılacak olursa cihad konusu genel olarak *Kitâbü'l-cihâd* başlığı altında incelenmekte,³⁹ tasnif bakımından ise konuya bazen ibadetlerle birlikte bazen de hâdlerden sonra yer verilmektedir.⁴⁰ Şâfiî mezhep kaynaklarında işaret edildiği gibi bu mezhebin eserlerinde de konu yalnızca bir başlık altında ele alınmayıp muhtelif başlıklar altında incelenmektedir.⁴¹

Aşağıda, Hanbelî mezhebinin önemli iki klasik eseri esas alınarak bu mezhebin fûrû kaynaklarında cihadın hangi başlıklar altında ele alındığını gösteren bir tablo verilecektir.

³⁹ Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hırakî, *Muhtaşaru'l-Hırâkî* (Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1413), 138-142; Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mukni' fî fikhi'l-İmâm Ahmed*, thk. Mahmud el-Arnâvûd - Yasîn Mahmûd el-Hâtib (Cidde: Mektebetü's-Sevâdi li't-Tevzî', 1421), 136-150.

⁴⁰ İbadetlerle olan yerler için bk. İbn Kudâme, *el-Mukni'*, 136; Muhammed b. Bedreddin b. Bulbân İbn Bedrân, *Ahşaru'l-muhtaşarât fî'l-fikh 'alâ mezhebi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Nâsir el-'Acîmî (Beyrut: Daru'l-Beş'iri'l-İslamiyye, 1416), 161. Hadlerden sonra için bk. Hırakî, *Muhtaşaru'l-Hırâkî*, 138; Ebü Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed İbn Kudâme, *el-Mugni* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, 1388), 9/196-327.

⁴¹ Hırakî, *Muhtaşaru'l-Hırâkî*, 95, 132, 142; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 6/453; 8/523; 9/3-328.

Tablo 4: Hanbelî Fürû Eserlerinde Cihad Konusunun Başlıkları

Hırakî (ö. 334/946), <i>el- Muhtasar</i> <i>Kitâbü 'l-cihâd</i> ⁴²	İbn Kudâme (ö. 620/1223), <i>el-Muknî</i> <i>Kitâbü 'l-cihâd</i> ⁴³
Sadaka, Ganimet ve Fey'in Paylaşımı	İmam ve Ordunun Sorumlulukları
Mürted	Ganimetin Paylaşımı
Cihad	Ganimet Arazilerin Hükümü
Cizye	Fey
	Emân
	Hüdne (ateşkes- antlaşma)
	Zimmet Akdi
	Zimmet Akdinin Hükümü

Dört sünnî mezhep dışında Zâhirî mezhebine bakıldığında cihad ahkâmının *Kitâbü 'l-cihad* başlığı altında ele alındığı ve tasnif bakımından da konuya ibadetlerden sonra yer verildiği görülmektedir.⁴⁴

3 İslâmî Literatürde Cihadla İlgili Eserler

Tedvin faaliyetlerinin başladığı hicri II. asrın ortalarından itibaren cihad konusunu ele alan çalışmalar ortaya çıkmış ve bu konuda günümüze kadar zengin bir literatür meydana gelmiştir. Cihad konusu tedvin faaliyetlerinin başlarında ağırlıklı olarak hadis ve fıkıh eserlerinin *kitâbü 'l-cihad*, *kitâbü 's-siyer* ve *fâzli 'l-cihad* başlıkları altında incelenmiş ve zamanla siyâset-i şeriyye, edeb, kelam-mezhepler tarihi gibi muhtelif disiplinlerin odak noktalarından biri haline gelmiştir. Aynı zamanda bu eserlere paralel olarak konuyla ilgili birçok müstakil risale ve çalışma da kaleme alınmıştır. Bu durum da söz konusu edebiyatın tarihi süreçteki keyfiyet ve kemiyetinin ortaya

⁴² Hırakî, *Muhtasar* 'l-*Hirâkî*, 138-142.

⁴³ İbn Kudâme, *el-Muknî*, 136-150.

⁴⁴ Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *el-Muhallâ bi 'l-âşâr fi şerhi 'l-Mücellâ bi 'l-ihtisâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 5/340; 11/333; 12/272.

çıkarılmasını gerektirmiş, konuyla ilgili yazılmış literatürün bir araya getirilmesinin gerekliliğini gözler önüne sermiştir.

Makalenin bu bölümünde yaptığımız araştırma neticesinde cihad konusu hakkında hicri ilk asırlardan yirminci yüzyılın ortalarına kadar kaleme alınan risale ve kitapların listesi bir tasnif dâhilinde aşağıda sunulacaktır.⁴⁵ Burada öncelikle klasik ve modern şeklinde ikili bir ayırma gidilerek okuyucunun tarihi serencamı takip etmesinin kolaylaştırılması hedeflenmiştir. Dönemlendirmelerde birçok kıstas olmakla birlikte biz burada İslâm dünyası için önemli dinî, siyâsî ve sosyal etkiyi haiz olmasından ötürü modern dönem tarihlendirmesi için Fransa'nın Mısır'ı işgal ettiği 1798 yılını başlangıç tarihi olarak esas aldık.⁴⁶ Bununla birlikte eserler ölüm tarihi tespit edilen müellifler esas alınarak kronolojik bir sıra halinde listelenmiş, ölüm tarihi tespit edilemeyen müellifler ise alfabetik olarak sıralanmıştır. Bahsi geçen eserler hakkında da yer yer kısa bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Ulaşılan eserlerin tespitinde biyobibliyografik eserlerden, müstakil olarak cihad konusunu ele alan çalışmalardan, bu çalışmaların kullandığı kaynaklardan ve kaynakçalarından, muhtelif kataloglardan ve genel taramalardan istifade edilmiştir. Yazma eser nüshalarını tespit hususunda ise Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İSAM ve muhtelif kütüphane veritabanlarına müracaat edilmiştir.

Bu çalışma, cihad alanında ilk dönemlerden günümüze kadar yazılan bütün eserleri tespit etme iddiasında olmayıp araştırma neticesinde ulaşılabilen eserleri içermektedir.⁴⁷

⁴⁵ Cihad konusunda kaleme alınan makale ve modern çalışmaların bir listesi için bk. Çoban, *İslâm Hukukunda Cihad Literatürü ve Bedreddin İbn Cemâ'nın Cihadla İlgili Eserlerinin Değerlendirilmesi*, 51-65, 67-99. Osmanlı cihad risalelerini ve Osmanlı'nın son döneminde cihad konusunda yazılan makaleleri konu edinen müstakil bir çalışma için bk. Abdullah Taha İmamoğlu, "I. Dünya Savaşı'na Bibliyografik Bir Katkı: Osmanlı'da Cihad Risâleleri", *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı ve Mirası*, ed. Halil Çetin - Lokman Erdemir (Savaş Tarihi Araştırmaları Uluslararası Kongresi, Çanakkale, 2015), 151-179. Konu hakkında yapılan bir başka çalışma için bk. Ömer Faruk Akpınar, "İslam Edebiyatında Kitâbü'l-Cihâd'ın Muhteva Gelişimi", *Savaş ve Edebiyat*, ed. Yılmaz Daşcıoğlu (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2016), 255-283.

⁴⁶ Bk. Davut Dursun, "Günümüz İslâm Dünyası", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/32-36.

⁴⁷ Bu çalışma, cihad alanında yazılan makaleleri ve yirminci yüzyılın ortalarından günümüze kadar neşredilen modern çalışmaları ihtiva etmemektedir. Çalışmadaki değerlendirmeler araştırma neticesinde -makalenin başlığında belirtilen zaman aralığında- ulaşılan kitap ve risaleler üzerinde

3.1. Klasik Dönemde Yazılan Eserler

3.1.1. Kitaplar

1. Abdullâh b. Mübârek, Ebû Abdirrahmân b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797), *Kitâbü'l-cihâd*.⁴⁸ Cihad konusunda yazılan ilk eser hüviyetindedir. Cihadın önemi, fazileti ve dindeki konumu hakkındaki 262 rivayeti derlemiştir.⁴⁹
2. el-Velîd b. Müslim (195/810), *el-Cihâd*.⁵⁰
3. Davud ez-Zâhirî, Ebû Süleymân Alî b. Halef el-İsfahânî (ö. 270/884), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵¹
4. İbn Ebi'd-Dünyâ, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd el-Kureşî el-Bağdâdî (ö. 281/894), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵²
5. İbn Ebî Asım, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö. 287/900), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵³
6. Kummî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh es-Saffâr (ö. 290/903), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵⁴

yapılmıştır.

⁴⁸ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Ankara: MEB Yayınları, 1941), 2/1275,1410; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âşârü'l-muşannifîn*, thk. Avni Aktuç vd. (İstanbul: MEB Yayınları, 1955), 1/438. Neziham Hammâd tarafından 1982 yılında Tunus'ta (Dârü't-Tunusiyye) ve 2009'da Cidde: Dârü'l-Matbûâtü'l-Hadîs'ta neşredilmiştir. Eser İshak Doğan (Konya: Menba Yayınları, 2008) ve Muhammed Adil Teymur (İstanbul: Otağ Yayınevi, 1980) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir.

⁴⁹ Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübârek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/1/122-124.

⁵⁰ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379), 5/66.

⁵¹ Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramazan (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1417), 268.

⁵² Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1405), 13/402.

⁵³ Eser Ebü Abdurrahman el-Hâmid tarafından 1409/1989 yılında Medine'de neşredilmiştir. Bk. Raşit Küçük, "İbn Ebü Asım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/422-423.

⁵⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfü'z-zunûn an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Şerefettin Yalçınkaya, Kilisli Rifat Bilge (Beyrut: Dârü İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 2/287; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-'ârifîn*, 2/24; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn: Terâcimü muşannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Mektebetü Mesnâ, ts.), 9/208.

7. İbn Hüzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbûrî (311/924), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵⁵
8. Ebû İshâk İbrahim b. Hammâd b. İshâk b. İsmâil el-Bağdâdî el-Mâlikî (ö. 320/932), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵⁶
9. el Kurtûbî, Sabit b. Nezir el-Mâlikî (ö. 318/ 930), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵⁷
10. İbrahim el-Ezdî, Ebû İshâk Neccâr el-Basrî el-Mâlikî (ö. 323/935), *Kitâbü'l-cihâd*.⁵⁸
11. el-İşkâfî, Ebû Alî Muhammed b. Ahmed b. el-Cüneyd (ö. 381/991), *İzhâru mâ seterehû ehlü'l- 'inâd mine'r-rivâyeti 'an eimmeti li'l-âşreti fî emri'l-cihâd*,⁵⁹ *Kitâbü'l-cihâd*,⁶⁰ *el-İstinfâr ile'l-cihâd*.⁶¹
12. İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullah b. Muhammed b. Muhammed el-Ukberî (ö. 387/997), *Kitâbü'l-cihâd* ya da *Seb'üne hadîsen fi'l-cihâd*.⁶²
13. el- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî (ö. 388/998), *Kitâbü'l-cihâd*.⁶³
14. el-Bâkîllânî, Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib b. Muhammed el-Basrî (ö. 403/1013), *Fâzlu'l-cihâd*. Eserin günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmemektedir.⁶⁴
15. es-Sülemî, Ebû'l-Hasan Ali b. Tahir b. Cafer Kâsım ed-Dîmaşkî en-Nahvî (ö. 500/1106), *Kitâbü'l-cihâd el-müştemel âlâ'l-hâs âleyhî ve't-terğîb fihî*.⁶⁵

⁵⁵ Mustafa Işık, “İbn Huzeyme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/80.

⁵⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 1/5.

⁵⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1410; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 1/248; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/100, 103

⁵⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 1/26.

⁵⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/96.

⁶⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/287; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 2/52 Hediyetü'l-ârifîn'de ölüm yılı 281 olarak geçmektedir.

⁶¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/248.

⁶² Yüsrî Abdülganî el-Bişrî tarafından 1409/1989 yılında Kahire'de neşredilmiştir. Bk. Saffet Köse, “İbn Batta”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/358-359.

⁶³ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1410; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 1/168.

⁶⁴ Şerafettin Gölcük, “Bâkîllânî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/535.

⁶⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/287; Hizânetü't-turâs'ta “el-Cihad” şeklinde geçmektedir. Bk. Merkezü'l-Melik Faysal, *Hizânetü't-turâs*, 69/405. Müstakil bir çalışma için bk. Âsım Mustafa Âkâle, Yusuf Ahmed Beni Yasin, “Kitâbü'l-Cihâd li's-Sülemî: Dîrâsâtün fî Mesâdirihî ve Menhecihî ve Rü'yetihi li's-Sirâi'l-İslâmî-el-Frencî'l-Sâlibî”, *el- 'Ulumu'l-İnsâniye ve'l-İctima'îye* 41/3 (2014), 929-945.

16. İbn Tûmert, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Berberî es-Sûsî (ö. 524/1130), *Kitâbü'l-cihâd*.
17. el-Melikü'l-Efdâl, Necmüddin Eyyûb b. Şazi b. Mervân (ö. 568/1172), *Kitâbü'l-cihâd fî sebîli münşîil ibâd*.⁶⁶
18. İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176), *el-Erbaûn fî'l-ictihad fî ikâmeti'l-cihâd, el-İctihad fî ikâmeti fârzi'l-cihâd, el-Erbaûn fî (hassi âle)'l-cihâd*.⁶⁷
19. Kâdîhan, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özcendî el-Fergânî (ö. 592/1196), *Terhibü'l-ibâd ile'l-gâzvî ve'l-cihâd*.⁶⁸
20. İbn Cehbel, Mecdüddin Tahir b. Nasrullâh el-Hâlebî eş-Şâfiî (ö. 596/1200), *Fezâilü'l-cihâd*. Müellif bu eseri Nurettin Zengî için kaleme almıştır.⁶⁹
21. İbn Asâkir, Ebû Muhammed Bahâüddîn el-Kâsım b. Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî (ö. 600/1203), *Fezâilü'l-cihâd*,⁷⁰ *el-Müntekâ min kitâbi fâzli'l-cihâd ve mâ e'addallâhü li'l-ibâd*.⁷¹
22. el-Cemmâilî, Ebû Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî (ö. 600/1203), *Tuhfetü't-tâlibîn fî'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*,⁷² *Fâzli'l-cihâd*.⁷³

⁶⁶ Necmüddin Eyyûb b. Şazi b. Mervân Melikü'l-Efdâl, *Kitâbü'l-cihâd fî sebîli münşî il ibâd*. (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2002), 1a-20b.

⁶⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/535; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/701. Eser Abdullah İbn Yusuf tarafından Kuveyt: Dârü'l-Hulefâ'da 1984 yılında tahkik edilerek neşredilmiştir.

⁶⁸ Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özcendî el-Fergânî Kâdîhan, *Terhibü'l-ibâd ile'l-gâzvî ve'l-cihâd* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3481), 1a-45b.

⁶⁹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1275; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/430; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 5/39. *Keşfü'z-zunûn*'da müellifin ölüm tarihi 571 olarak verilmiştir.

⁷⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/828; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/106. Ebü'l-Kâsım İbn Asâkir'in oğlu olup tarihçi ve muhaddis yönüyle öne çıkmaktadır. Bu eser *Kitâbü'l-cihâd* şeklinde de isimlendirilmiştir. Eser, Haçlılara karşı müslümanları savaşa teşvik etmek için kaleme alınmış, Selahaddin Eyyûbî'ye takdim edilmiştir. Bk. S. Kemal Sandıkçı, "Ebû Muhammed İbn Asâkir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/320-321.

⁷¹ İbn Asâkir'in (Ebû Muhammed) *Fezâilü'l-cihâd* eserinin muhtasar edilmiş halidir. İsam veri tabanında bu eser müellifin babasına isnat edilmiştir.

⁷² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/589.

⁷³ Muhammed Nâsirüddîn Elbânî, *Fihrisü mahtûtâti dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye* (Riyad: Mektebetü Maârif, 2001), 477.

23. et-Tecîbî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Abdurrahman b. Ali el-Muhâdis el-İşbîlî (ö. 610/1213), *Terğîbü'l-cihâd*.⁷⁴
24. el-Herevî, Ebü'l-Hasen Takıyyüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Alî el-Mevsîlî (ö. 611/1215), *et-Tezkiretü'l-Hereviyye fi'l-hiyeli'l-harbiyye*. Harp sanatını konu edinen eser el-Melikü'z-Zâhir Gâzî için kaleme alınmıştır.⁷⁵
25. ed-Dâkîkî, Süleyman b. Benin b. Hâlef el-Mısırî el-Hanefî (ö. 614/1217), *İstibâü'l-cihâd ve edevâtü'l-sâfinâtü'l-ciyâd*.⁷⁶
26. Mukrî, Ebü'l-Ferec Afîfüddin Muhammed b. Abdurrahmân (ö. 618/1221), *Kitâbü'l-erbaîn fi'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*.⁷⁷
27. İbnü'l-Munâsîf, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsa b. Muhammed b. Esbağ (ö. 620/1224), *el-İncâd fi ebvâbi'l-cihâd*.⁷⁸
28. ed-Dımaşkî, Şemsuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulvâhid el-Makdisî el-Buhârî (623/1223), *Fâzlu'l-cihâd ve'l-mücâhidîn*.⁷⁹
29. İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233), *Kitâbü'l-cihâd*.⁸⁰
30. İbn Şeddâd, Yusuf b. Râfi' b. Temim el-Mûsilî (ö. 632/1234), *Fezâilü'l-cihâd*. Eser, Selahaddin Eyyûbî için kaleme alınmıştır.⁸¹
31. İbnü'l-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Nâsihuddîn Abdurrahmân b. Necm b. Abdilvehhâb el-Ensârî eş-Şirâzî ed-Dımaşkî (ö. 634/1236), *Kitâbü'l-incâd fi'l-cihâd*.⁸²

⁷⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/282; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/109. *Hediyetü'l-ârifîn*'de eserin ismi *Kitâbü't-terhîb fi'l-cihâd* şeklinde geçmektedir.

⁷⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/705.

⁷⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/69; a.mlf., *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/398.

⁷⁷ Eser Bedr b. Abdullah Bedr tarafından Beyrut'ta Dârü İbn Hazm yayınlarından 1992 yılında tahkiki edilerek neşredilmiştir.

⁷⁸ Eser 2003 yılında Aziz el-Vezzânî tarafından Beyrut'ta Dârü'l-Garbi'l-İslâmî yayınlarından tahkik edilerek neşredilmiştir.

⁷⁹ Elbânî, *Fihrisü'z-zâhiriyye*, 309-310.

⁸⁰ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1410; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/706; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/229.

⁸¹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1275; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/554.

⁸² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/524; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 5/197.

32. İbnü't-Taylâsân, Kâsım b. Muhammed b. Ahmed (ö. 643/1245), *Büğyetü'l-vekkâd fi't-târifî büsmetü'l-cihâd*.⁸³
33. Ziyâeddin el-Makdisî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilvâhid b. Ahmed el-Makdisî es-Sa'dî Kâsım ed-Dımaşkî (ö. 643/1245), *Fezâilü'l-cihâd*.⁸⁴
34. İbn Karatekin, Ebû'l-Âvâle Sâduddîn Mürtefî' b. Cüzeyl (ö. 647'den sonra), *Süblü'r-reşad fi fâzli'l-cihâd*. Müellif bu eseri 647 yılında Melik Necmeddin Eyyûbî için kaleme almıştır.⁸⁵
35. İbn Abdüsselâm, Ebû Muhammed İzzüddîn Abdülazîz b. Abdisselâm b. Ebi'l-Kâsım es-Sülemî ed-Dımaşkî (ö. 660/1262), *Ahkâmü'l-cihâd ve fezâilühü*.
36. Merrâkûşî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Musa b. Numan et-Tilimsânî (ö. 683/1284), *E'lâmü'l-ecnâd ve'l'ibâd ehli'l-ictihâd fâzli'r-ribât ve'l-cihâd*.⁸⁶
37. et-Trablûsî, Abdülhamid b. Ebû'l-Berakât b. İmrân es-Sedefî (ö. 684/1285), *Müzekki'l-fuâd fi'l-hâzzi âla'l-cihâd*.⁸⁷
38. Kutbü'l-Mısrî, Kutbettin Ebubekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâfî (ö. 686/1287), *Vesîletü'l-ibâd fi fâzîleti'l-cihâd*.⁸⁸
39. ed-Dimyâtî, Şerefuddîn Ebû Muhammed Abdülmü'min b. Halef eş-Şâfî (705/1306), *el-Erbaûn fi'l-cihâd*.⁸⁹
40. en-Nusaybî, Muhammed b. Muhammed b. İsâ b. Ma'tûk eş-Şeybânî (707/1307), *Fezâilü'l-cihâd*.⁹⁰
41. İbnü'z-Zübeyr es-Sekafî, Ebû Ca'fer Ahmed b. İbrâhîm b. ez-Zübeyr el-Gırnâtî el-Endelüsî (ö. 708/1308), *Sebîlü'r-reşâd fi fâzli'l-cihâd*.⁹¹

⁸³ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/251; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/829; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/113.

⁸⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/123.

⁸⁵ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/978; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/425; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/217.

⁸⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/134; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 12/68.

⁸⁷ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 5/99.

⁸⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/707; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/135.

⁸⁹ Ebû Ya'lâ el-Mağribî el-Beydâvî, *et-Ta'likâtü'l-müstazrafe ala Risâleti'l-Mustatrafe* (b.y.: y.y., ts.), 7/70.

⁹⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/256-257.

⁹¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/5.

42. el-Attâr, Alâuddîn Ebû'l-Hasen Ali b. İbrahim b. Dâvûd eş-Şâfî (ö. 724/1324), *Fâzli'l-cihâd*.⁹²
43. el-Aksarâyî, İsâ b. Yahyâ (ö. 727/1327), *Fâzli'l-cihâd ve ta'limü'l-furûsiyye*.⁹³
44. İbn Cemaâ, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Sa'dillâh el-Kinânî el-Hâmevî (ö. 733/1333), *Tahrîrû'l-ahkâm fî tedbîri ehli'l-İslâm*,⁹⁴ *Tecnîdü'l-ecnâd ve cihâtü'l-cihâd*,⁹⁵ *Müstenedü'l-ecnâd fî âlâti'l-cihâd*.⁹⁶
45. Tayboğa el-Eşrefî (ö. 770/1368), *Kitâb fî'l-cihâd ve'l-furûsiyye ve funûnü'l-adâbi'l-harbiyye*.
46. İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfî (ö. 774/1373), *el-İctihâd fî tâlebi'l-cihâd*. Müellif bu eseri Frac, iyas kalesini kuşattığında Emir Mencük için kaleme almıştır.⁹⁷ Eser, Haçlılar'a karşı müslümanları cihada teşvik amacıyla Seyfeddin Mencek'in talebi doğrultusunda İbn Teymiyye'nin es-*Siyâsetü's-şer'iyye* eserinden istifadeyle kaleme alınmıştır.⁹⁸
47. el-Verrâk, Tâcuddîn Mahmûd b. Muhammed Sâfiyuddîn (ö. 798/1396 yılından sonra), *Tuhfetü'l-sâlâtîn fî'l-cihâd*.⁹⁹

⁹² Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/5.

⁹³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/35.

⁹⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/356. El-Melikü'l-Eşref için telif edilen eser, Fuâd Abdülmün'im Ahmed tarafından 1408/1988'de Katar'da Dârü's-sekâfe'de neşredilmiştir. Özgür Kavak tarafından *Adle Boyun Eğmek (Ehl-i İslâmın Yönetimi İçin Hükümler)* ismiyle Türkçeye tercüme edilmiştir (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010). İbn Cemâa'nın bu üç eseri hakkında detaylı bilgi için bk. Mehmet Çoban, *İslâm Hukukunda Cihad Literatürü ve Bedreddin İbn Cemâa'nın Cihadla İlgili Eserlerinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 131-173.

⁹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/229; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/148. Üsâme Nâsır en-Nakşibendî tarafından 1983'te Bağdat'ta *Muhtasar fî fâzli'l-cihâd* ismiyle neşredilmiştir (Dâirâtü's-şuûni's-sekâfiyye li'n-neşr).

⁹⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/478

⁹⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/1; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/215.

⁹⁸ Abdülkerim Özaydın Özaydın, "İbn Kesîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/132-134. Eser, 1347/1928'de ilk defa yayınlamış olup Abdullah Abdürrahîm Useylân (Riyad 1401/1981, 1402/1982, 1412/1992) ve Muhammed Zeynühüm (Kahire 1413/1993) tarafından neşredilmiştir.

⁹⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/250; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/409; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 12/196.

48. İbn Hüzeyl, Ebü'l-Hasen Alî b. Abdirrahmân el-Fezârî el-Endelüsî (ö. VIII/XIV), *Tuhfetü'l-enfüs ve şî'ârü sükkâni'l-Endelüs*.¹⁰⁰
49. el-Ba'li, Şemsuddîn Ebû Abdullah muhammed b. Osman b. Abdullah (ö. 803/1401), *Kitâb fi'l-cihâd*.¹⁰¹
50. İbnü'n-Nehhâs ed-Dımaşkî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Ahmed b. İbrâhîm b. Muhammed (ö. 814/1411), *Meşâri'ü'l-eşvâk ilâ meşâri'i'l-uşşâk ve müssîrû'l-garâm ilâ dâri's-selâm, fezâilü'l-cihâd* türü bir eserdir. Eser, birçok kitaptan faydalanılarak kaleme alınmış (örneğin İbn Âsâkîr'in eseri gibi), Şair Bâki Efendi tarafından vezir Mehmet Paşa için Türkçeye tercüme edilmiştir.¹⁰² Müellifin kendisi tarafından *Fükâhetü'l-ezvâk min Meşâri'i'l-eşvâk* şeklinde ihtisar edilen eserin Mahmûdü'l-Âlim el-Menzilî'nin (ö. 1311/1893) de *Fükâhetü'l-ezvâk min Meşâri'i'l-eşvâk* adında bu eser üzerine bir muhtasarı bulunmaktadır. Bikâî de "*Eşvâkü'l-eşvâkmim masâri'ul uşşâk*" adıyla bu eseri ihtisar etmiştir.¹⁰³
51. el-Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed (ö. 817/1415), *İmtizâzü's-sehâd fi'iftirâzi'l-cihâd*.¹⁰⁴
52. İbn Cemaâ, Ebû Abdillâh İzzüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdilazîz el-Kinânî el-Hamevî (ö. 819/1416), *Erbeûn hadisen fi'l-cihâd*.
53. İbnü'l-İrâkî, Ebû Zürâ Veliyüddin Ahmed b. Abdürrahîm (ö. 826/1423), *el-Erbâûn fi'l-cihâd bî dūni'l-isnâd*.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/243; Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (b.y.: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 2002), 4/299. Eser, 2003 yılında Abdülilâh Nebhân ve Muhammed Fatih Zuğl tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Abû Dâbî: Dâru'l-Bâverdî).

¹⁰¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, 10/284.

¹⁰² Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1275, 1686; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/120.

¹⁰³ Ferhat Koca, "İbnü'n-Nehhâs ed-Dımaşkî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/176-177.

¹⁰⁴ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/167; *Hediyetü'l-ârifin*'de eserin ismi *İktizâzü'l-sehâd fi'iftirâzi'l-cihâd* şeklinde geçmektedir. Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/181.

¹⁰⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/54; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/123.

54. İbnü'l-Mürtezâ, el-Mehdî-Lidînillâh Ahmed b. Yahyâ b. el-Murtazâ (ö. 840/1437), *el-Müstecâd fi şerhî kitâbi'l-i'timâd li'l-âyâti'l-mu'tebere fi'l-cihâd*¹⁰⁶, *el-İntikâd li'l-âyâti'l-mutebere fi'l-cihâd*.¹⁰⁷
55. ed-Devâlibî, Afîfuddîn Alî b. Abdülmuhsin el- Bağdâdî el-Hanbelî (ö. 858/1454), *el-İrşâd fi fâzli erbâbi'z-zikri ve'l-cihâd*.¹⁰⁸
56. el-Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî (ö. 864/1459), *Kitâb fi'l-cihâd*.¹⁰⁹
57. el-Bikâi, Ebû'l-Hasan Burhaneddîn İbrâhîm b. Ömer (ö. 885/1480), *el-İsfâr ân eşrideti'l-esfâr*. Kıbrıs ve Rodus'un fethi için 844 yılında çıkılan deniz seferinde telif edilmiş muhtasar bir eserdir.¹¹⁰ *el-İstişhâd bi âyâti'l-cihâd*.¹¹¹
58. el-Melikü'l-Eşref, Ebû'Nâsr ez-Zahirî'l-Çerkezî (ö. 901/1496), *Kitâbü'l-furûsiyye bî resmi'l-cihâd ve mâ e'de Allahü lil mücâhidîn mine'l-ibâd*¹¹²
59. es-Süyûtî, Ebû'l-Fâzl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Erbaûn li's-Süyûtî*¹¹³ veya *Erbeîn fi fâzlili'l-cihâd*.¹¹⁴
60. Hâfâi, Nazâr b. Osman er-Rûmî (ö. 914/1508), *Tuhfetü's-seniyye fi fezâili'l-cihâd*.¹¹⁵
61. İbn Fehd el-Mekkî, Abdulaziz b. Ömer b. Muhammed (ö. 921/1515), *et-Terğîb ve'l-ictihâd fi'l-bâ'is li zevi'l-mühimi'l-iliyyeti âlâ'l-cihâd*.¹¹⁶

¹⁰⁶ Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Mesâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen* (Beyrut: el-Mektebetü el-Asriyye, 1408), 645.

¹⁰⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/125.

¹⁰⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/1; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/142.

¹⁰⁹ Ebû'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvûd (Beyrut-Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1406), 9/448.

¹¹⁰ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/81.

¹¹¹ Merkezü'l-Melik Faysal, *Hizânetü't-turâs* (Suudi Arabistan: y.y., ts.), 43/284. Bu eser Merzuk Ali İbrâhîm tarafından Kahire, Menşurâtü Alâi Serhân; Dâru'r-Risâle'de 1423/2002 yılında neşredilmiştir.

¹¹² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/834; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/127.

¹¹³ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/1.

¹¹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/535. Merzûk Ali İbrâhîm'in tahkikiyle eser Kahire'de basılmıştır (Dâru'l-Fazile, ts.).

¹¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/251; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/495; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 13/102.

¹¹⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/283; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/583; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 5/255.

62. Keşfi Mehmed Çelebi (ö. 931/1525), *Selimnâme-bâğ-ı fidevs-i gûzât ve râvzâ-i ehl-i cihâd*.¹¹⁷
63. Molla Arab, Muhammed b. Ömer b. Hamza el-Antâkî el-Vâ'iz, (ö. 938/1531), *es-Sedâd fi fâzli'l-cihâd*. Eser, Sultan Selim'i cihadda kararlı kılmak için telif edilmiştir.¹¹⁸
64. el-Bekrî, Ebû'l-Hasen Tâcü'l-ârifîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân es-Siddîkî (ö. 952/1545), *Büşrâ'l-'ibâd bi fâzli'r-ribât ve'l-cihâd*.¹¹⁹
65. Matrakçı Nasuh (ö. 971/1564), *Tuhfetü'l-guzât fi fezâili'l-cihâd*. Müellif tarafından çizilen resim ve krokilerin yer aldığı, savaş alet ve edavatının anlatıldığı bir eserdir.¹²⁰
66. İkbâl el-Kurtubî, Şerefüddin Ebû'l-Kasım b. Abdülalim b. Ebi'l-Kasım b. Osman Hanefî (974/1566), *Kenzü'l-ibâd fi beyâni fezâili'l-gazv ve'l-cihâd*.¹²¹
67. Nûreddinzâde, Filipeli Mustafa Muslihuddîn b. Nureddîn (ö. 981/1573), *Fezâilü'l-cihâd*.¹²²
68. Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed Yavsi el-Îmâdî (ö. 982/1574), *Tehâfütü'l-emcâd fi evvelî kitâbi'l-cihâd mine'l-hidâye*. Muhtelif konulara dair malumat veren eser özellikle cihad meydanının durumu üzerinde durulmuştur.¹²³

¹¹⁷ Selimnâme, Yavuz Sultan Selim'in şahsını ve döneminde meydana gelen olayları ele alan eserlere verilen genel bir isimlendirmedir. Selimnâmeler üzerine yapılan bir bibliyografya çalışması için bk. M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Selimnâmeler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 1 (Ekim 1970), 197-230; Konu hakkında yapılan iki yüksek lisans çalışması için ayrıca bk. Abdurrahman Sağırlı, *Keşfi Mehmet Çelebi Selim-name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993); Şefaettin Severcan, *Keşfi'nin Selimnâmesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988).

¹¹⁸ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/982; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifîn*, 2/234; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/95.

¹¹⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 1/184; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifîn*, 2/239.

¹²⁰ Hüseyin Gazi Yurdaydın, "Matrakçı Nasuh", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/145.

¹²¹ Eser, 2010 yılında Yâsir Muhammed Yasin el-Bedrî el-Hüseynî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010).

¹²² Filipeli Mustafa Muslihuddîn Nûreddinzâde, *Fezâilü'l-cihâd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1987), 1b-24b.

¹²³ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/509; *Îzâhu'l-meknûn*'da, *Nihâyetü'l-emcâd âlâ kitâbi'l-cihâd mine'l-hidâye* şeklinde geçmektedir. Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 2/690; *Hediyetü'l-'ârifîn*'de ise *Nihâyetü'l-emcâd 'âlâ'l-hidâye li'l-Merğînânî* şeklinde geçmektedir. Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifîn*, 2/254; *Osmanlı Müellifleri*'nde ise *Tehâfütü'l-emcâd fi evvelî kitâbi'l-cihâd*

69. el-Fâkihî, Abdülkadir b. Ahmed (ö. 982/1574), *Menâhicü's-sürûr ve'r-reşâd fi'r-remy ve's-siyâk ve's-sayd ve'l-cihâd*.
70. Vûsûlî, Muhammed b. Abdullah er-Rûmî (ö. 998/1590), *Cihâdnâme-i Selim Hân*.¹²⁴
71. el-Bosnevî, Ali b. El-Hâc Mustafa er-Rûmî el-Hanefî (ö. 1007/1598), *Fezâilü'l-cihâd*.¹²⁵
72. Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/1600), *Mirkâtü'l-cihâd fi tarihi melik danışmend ve evlâdihî*.¹²⁶ Bu eser, hicri 997 yılında Danişmendoğluları zamanında yazılmış, *Nâdirü'l-mehârib* manzum türü bir çalışma olup Sultan Selim'in kardeşi Beyazıd ile savaşlarını anlatmaktadır. Esere belli aralıklarla ekleme ve çıkarmalar yapılmıştır.¹²⁷
73. el-Hüseynî, Muhammed b. İbrahim (ö. 1019/1610), *Zührü'l-mücâhidîn fi âdâb cihâdeddin*¹²⁸ veya *Fezâilü'l-cihâd*.¹²⁹
74. el-Manâstırî, Mahmud b. Hayyât el-Hanefî (ö. 1026/1617), *Fezâilü'l-cihâd*.¹³⁰
75. el-Bursevî, Hüsâmeddin b. Halil (ö. 1042/1632), *Fezâilü'l-cihâd*.¹³¹
76. Es-Sicilmâsî, Abdülhâdî b. Abdullah b. Ali (ö. 1056/1646), *Felekü's-saâde fi fâzli'l-cihâd ve's-şehâde*.

şeklinde geçmektedir. Bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, ed. Fikri Yavuz - İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, ts.), 1/307.

¹²⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/259.

¹²⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/259; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/495; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/243; *Hediyetü'l-ârifîn*'de ölüm tarihi 1008/1600 olarak geçmekte, şair ve Rumeli kazaskeri olduğu bilgisi verilmektedir. Eser; *İmâdü'l-cihâd, Fezâilü'l-cihâd, Amâl-i fezâil-i cihâd* adlarıyla da kaynaklarda yer almaktadır. Bk. Bursalı Mehmed Tâhir, "Fezâil-i Cihâd Hakkında Müellefât-ı Osmâniyye" 2-9/46-228 (Kanunisani 1328), 347-348. Müellif ve eseri üzerine yapılan bir çalışma için bk. Nihal Türkmen (Çağman), *Ali Dede Bosnevi Hayatı, Eserleri ve Fezâilü'l-Cihad Adlı Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019).

¹²⁶ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/438.

¹²⁷ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1885.

¹²⁸ Muhammed b. İbrahim el-Hüseynî, *Zührü'l-mücâhidîn fi âdâb cihâdeddin* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 61), 1a-54b.

¹²⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 8/197.

¹³⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/414; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/373; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 7/163. *Hediyetü'l-ârifîn*'de eserin Şehid Ali Paşa Kütüphanesinde mevcut olduğu bilgisi verilmektedir.

¹³¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/196; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/264; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/108; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/193.

77. İbn Allân, Muhammed Ali b. Muhammed Allan el-Mekki el-Bekri, (ö. 1057/1648), *Miftâhü'l-bilâd fi fezâili'l-gâzvi ve'l-cihâd/fi fezâili'l-gâzv ve'l-cihâd*.¹³²
78. el-Konevî, Nuh b. Mustafâ (ö. 1070/1660), *Fezâilü'l-cihâd*. Eser, *Meşâriü'l-uşşâk'* in tercümesidir.¹³³
79. el-Bâbelî, Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Alâuddîn Alî el- Kahirî el-Ezherî eş-Şâfiî (ö. 1077/1666), *Kitâbü'l-cihâd*. Müellif eseri Fazıl Ahmed Paşa için kaleme alınmıştır.¹³⁴
80. Emir Mencek Paşa el-Yusûfi (ö. 1080/1669), *el-İctihâd fi tâlebi'l-cihâd*.¹³⁵
81. Mustafa 'Îz, Fâzıl İbn Muhsin ed-Dîn b. Muhammed (1091/1681), *Târîkü'r-reşâd fi'l-hâs alâ'l-cihâd*.¹³⁶
82. el-Hâc, Ramazan b. Mustafâ b. el-Vâli (ö. 1097/1692), *Kenzü'l-ibâd fi fezâili'l-gâzv ve'l-cihâd*.¹³⁷
83. İbrâhîm b. Hasen el-Gûrânî, eş-Şîrâzî el- Kürdî (ö. 1101/1690), *Meslekü'l-irşâd, il'l-ehâdîsi'l-vâride fi'l-cihâd*.¹³⁸
84. el-Cevlânî, Muhammed Fikri b. Hüseyin (ö. 1104/1693), *Mühimmâtü'l-gâzî fi meyâdini'l-megâzî*.¹³⁹
85. Muhammed Akîle el-Mekkî (ö.1150/1737), *Fezâilü'l-cihâd*.¹⁴⁰

¹³² Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/523; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/283. Bu eser Diyanet İslam Ansiklopedisi'nde müellifin eserleri arasında verilmemiştir. Bk. Sâmî es-Sakkâr, "İbn Allân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/307-308.

¹³³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/416; Müellifi ve eserlerini konu edinen bir çalışma için bk. Hayati Yılmaz, "Nûh b. Mustafa el-Konevî'nin er-Risâle fi'l-Fark Beyne'l-Hadîsi'l-Kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-Hadîsi'n-Nebevî Adlı Risâlesi", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003), 167-170.

¹³⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/290; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/34. *Hizânetü't-turâs*'ta yazma nüsha kaydı olarak eserin ismi *Risâle fi'l-cihâd ve'l-fezâilihi*, *Fezâilü'l-cihâd* şeklinde geçmektedir. Bk. Merkezü'l-Melik Faysal, *Hizânetü't-turâs*, 46/860.

¹³⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/26. Eserin müellifi hakkında yapılan müstakil bir çalışma için bk. Recai Kızıltunç, "Arap Edebiyatında Türkçe Yazan Bir Şair: Emir Mencek Paşa el-Yusûfi", *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası* 20 (Ocak 2012), 33-48.

¹³⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 12/265.

¹³⁷ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 4/172.

¹³⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 1/21.

¹³⁹ Bu eser 1284/1867 yılında İstanbul Matbaa-i Âmire'de neşredilmiştir.

¹⁴⁰ Selahattin Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2004), 274.

86. el-Berzencî, Abdullâh Hasan (ö. 1156/1743), *el-Menhecü's-sedâd ilâ efdâli'l-cihâd*.¹⁴¹
87. Mîrzâzâde Mehmed Sâlim Efendi, Muhammed Emin b. Mirza Mustafa el-Kâdî er-Rûmî el Bâtûmî (ö. 1156/1743), *Neylü'r-reşâd fi em-ri'l-cihâd*.¹⁴²
88. Gazzâl el-Fâsî, Ahmed b. Sehl el-Endûlîsî (ö. 1179/1765 civarlarında), *Netîcetü'l-ictihâd fi'l-muhâdeneti ve'l-ictihâd*.¹⁴³
89. Ömer el-Fâsî, Ebû Hafs Ömer b. Abdullah b. Ömer el-Fehrî (ö. 1188/1774), *Cevab suâl fi'l-cihâd*.
90. Hanîf İbrahim Efendi (ö. 1189/1775), *Sehmü'l-isâbe fi fezâili'r-remy ve's-sihâm*.¹⁴⁴
91. ez-Zimârî, Kadı Abdülkadir b. Muhammed b. Hüseyin (ö. 1197/1783), *en-Nâzmü'l-müstecâd fi'l-hâs alâ'l-cihâd*.
92. Râzî er-Rûmî, Mustafâ b. el-Kostântînîvî (ö. 1198/1784), *Gâzâvâtnâme-i Türkî fi'l-cihâd*.¹⁴⁵
93. Küttâbî, Hasan b. Muhammed el-Mısrî (ö. 1211/1796' dan sonra), *Fezâilü'l-cihâd*¹⁴⁶ veya *Delâilü'n-nâsr ve'l-fütuhât min fezâili'l-cihâd ân seyyid*.
94. Ahmed b. Yunus, *Tefsirü erba'âti âyât min sureti't-tevbe fi'l-cihâd*.
95. Ahmed Fehmi Efendi, *Tuhfetü'l-guzât fi fezâili'l-cihâd*.¹⁴⁷
96. Ahmed el-Hanyâvî, *Tâhrîzü'l-mücâhiddîn fi sebilillâh*.
97. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-cihâd*.¹⁴⁸

¹⁴¹ Abdullâh Hasan el-Berzencî, *el-Menhecü's-sedâd ilâ efdâli'l-cihâd* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3680), 61a-74b.

¹⁴² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/325; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 10/17.

¹⁴³ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/622; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/176; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 2/186; 8/40. Eser, İsmail Arabî tarafından *Netîcetü'l-ictihad fi'l-muhâdene ve'l-cihâd: rihletü'l-gazzâl ve sefaretehu ile'l-Endelüs* adıyla Beyrut Dârü'l-Garbi'l-İslâmî'de 1980 yılında tahkik edilerek neşredilmiştir.

¹⁴⁴ Cemil Akpınar, "Hanîf İbrahim Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/41.

¹⁴⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/453. Gazavâtnâmeler üzerine yapılan bir çalışma için bk. Kürşat Şamil Şahin, "Gazavâtnâmeler Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi", *Turkish Studies* 7/2 (2012), 997-1022.

¹⁴⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/295.

¹⁴⁷ Hakan Yılmaz, "Tarihten Sayfalar: Murâd Hüdâvendigâr Adına Yazılmış Bir Eser: Tuhfetü'l-Guzât fi Fezâ'ili'l-Cihâd", *Hakikat Dergisi* 198 (Mart 2010).

¹⁴⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/605.

98. el-Asârî, İbnü'l-Vaiz Muhammed b. Yusuf el-Kayserî, *el-İctihâd fi fâzli'l-cihâd*.
99. Çuhadar, Ahmet b. el-Hac Muhammed, *Tâ'lim-i cihâd*.
100. Derviş Ali b. Mustafâ, *İmâdü'l-cihâd*.
101. ed-Dımaşkî, Seyyid Muhammed Arif, *el-İ'timâd fi'l-cihâd*.¹⁴⁹
102. Ebü'l-Berekât, Hafız Ahmed Fahreddîn, *İrşâdü'l-ibâd ilâ izzeti'l-cihâd*.¹⁵⁰
103. el-Gâzzî, Muhammed b. İbrâhîm, *et-Turûku's-sedâd fi fâzli'l-ümerâ ve'l-cihâd*.
104. İbn Hamid, Abdülevvel b. Hüseyin b. Hasan, *el-Hâmsûn fi tevârihi cihâdi's-sultan ma'a'l-mücâhidîn*.
105. İbn Salâh, Abdullâh b. Salah b. Davûd b. Alî, *Fütuhâtü'l-muradiye fi'l-cihâdi'l-Yemeniyye*.
106. el-Karâfî, Nureddîn Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Ensârî, *Erbâûn hadisên fi fâzli'l-cihâd, Sübûlü'r-reşâd fi fâzli'l-cihâd*.
107. el-Kârşî, Şeyh Ebû Said Şaban b. Muhammed el-Musilî, *el-Menhelü'l-'azb li vürûdî ehli'l-hârb*.¹⁵¹
108. Muhammed b. Ömer b. Keykeldî, *Mesîrû ehli saâde ilâ irtikâi derecâtî's-sehâde*. Eser, âlimlerin, hukemânın cihad mevzusunda serd ettikleri sözlerini ele almaktadır.¹⁵²
109. Musa el-Halebî, Yahyâ b. Şeyhülislâm, *Bezlü's-suhâd fi fâzli'l-cihâd*.
110. Serezli Mustafa, *Tercüme-i şerhi hadisü'l-erbâîn fi terğibü'l-cihâd*.
111. es-Sıddıkî, Alî b. Muhammed, *Zâdü'l-cihâd ve necâtü'l-ecnâd*.
112. Şair Derviş Ahmed Kermeyânî, *Cenknâme*. Sultan Selim'in kardeşi Beyazıd ile yaptığı savaşı anlatmaktadır.¹⁵³
113. et-Tırhalâvî, Alaüddin Kâmili, *el-Fusûlü'l-erbâûn fi usûli cihâdi'd-din*.
114. el-Yafîî, Ebü'n-Nasr Muhammed Mansûr el-Hanefî, *Hidâyetü'l-ibâd fi fezâili'l-cihâd*.

¹⁴⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/98.

¹⁵⁰ Bu eser İstanbul'da Matbaa-i Amire'nin birinci sayısında basılmıştır.

¹⁵¹ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1885.

¹⁵² Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1686.

¹⁵³ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/607.

3.1.2. Risaleler

1. İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *Risale fi'l-cihâd*.
2. İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fâzl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed (ö. 852/1449), *Risale fi'l-ehâdisi'l-cihâd*.¹⁵⁴
3. Hatipzâde, Muhyiddin Muhammed b. İbrahim el-Kastamonî (ö. 901/1496), *Fezâilü'l-cihâd*.¹⁵⁵
4. İbn Mibred el-Hanbelî, Cemâleddin Yusuf b. Hasan İbn Abdü'l-Hâdî (ö. 909/1503), *Risale fi'r-remh ve'l-âlâti'l-cihâd*.
5. Mustafâ b. el-Hac Hasan (ö. 911/1505), *Risale fi fevâidi'l-cihâd*.
6. el-Kirmâstî, Yusuf b. Hüseyin (ö. 920/1514), *Risâle fi'l-cihâd*, *Risâle fi fezâili'l-cihâd*.¹⁵⁶
7. Muhyiddin Muhammed b. Bahaeddîn (ö. 956/1549), *Risale fi'l-cihâd*.
8. Mirem Kûsesî, Muhammed Çelebi b. Muhammed (ö. 957/1551), *Risâle fi'l-cihâd*.
9. İmam Birgivî (ö. 981/1573), *Risale-i cihâdiye*.
10. Ali el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn (ö. 1014/1605), *Risale-i cihâdiyye li'n-nefs*.
11. Kadı Mahmûd b. Ahmed b. Muhammed (Manastirî Terzizâde) (ö. 1126/1714), *Risale fi fezâili'l-cihâd*.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Bu eser İsam Türkiye Kütüphaneleri Veri Tabanında İbn Hacer'e atfedilmemiştir. Kaynaklarda verilen ölüm tarihin İbn Hacer'inkiyle uyuşması ve risalenin hadis alanında kaleme alınmış olmasından ötürü bu eserin ona ait olabileceği kanaatine vardık.

¹⁵⁵ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/859. Risale muhtelif isimlerle anılmıştır: *Risale fi hakki'l-cihâd*, *el-İrşâd fi fezâili'l-cihâd*, *Risâle fi'l-cihâd*. Bk. İlyas Üzüm, "Hatibzâde Muhyiddin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/463-464.

¹⁵⁶ Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/859. *Hediyetü'l-ârifin*'de müellifin ölüm tarihi 906 olarak verilmiştir. Bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 2/563; *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde ise Şekâik'in verdiği tarih esas alınmıştır. Bk. Ahmet Özel, "Kirmâstî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/67-68. Fakat biz burada Osmanlı Müellifleri'nde geçen tarihi esas aldık. Bk. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/464.

¹⁵⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/373.

12. en-Nâblusî, Abdülgânî b. İsmâîl b. Abdilganî b. İsmâîl (ö. 1143/1731), *Risâletün fi'l-hâs 'âlâ'l-cihâd*,¹⁵⁸ *Beyânü'l-cihâd li ehli'l-vedâd*.
13. Osman Kırımî Enderûnî (ö. 1149/1736), *İcâletü's-defer ve risaletü'z-zafer*.
14. Veliiyüddin Cârullâh, Ebû Abdullah b. Mustafa b. Ali el-İstanbulî, (ö. 1151/1738), *Risâle-i cihâd-ı kebîr- fezâilü'l-cihâd*.¹⁵⁹ Eser müellif tarafından Gazi Ali Paşa'ya takdim edilmiştir.¹⁶⁰
15. ed-Dârendî, Muhammed b. Ömer b. Osman (ö. 1152/1739), *Risâle fi'l-cihâd*. Risâlenin tam adı bilinmemektedir. Bağdatlı İsmail Paşa eserin cihad ve gâzve konularını incelediğini ve Sultan III. Ahmet için kaleme alındığı ifade etmektedir.¹⁶¹
16. İbn Ebî İshâk, Muhammed b. Şeyhülislâm Ebâ İshâk İsmail b. İbrahim er-Rûmî (ö. 1166/1753), *Nesriyetün fi'l-cihâd*. Sultan I. Mahmud için Türkçe olarak yazılmış bir risaledir.¹⁶²
17. Müfti Ahmed Hıfzî Efendi (ö. 1181/1768), *Nehcü'r-reşâd fi emri'l-cihâd*.¹⁶³
18. Emîr es-San'ânî, Ebû İbrâhîm İzzüddîn Muhammed b. el-İmâm el-Mütevekkil-Alallâh İsmâîl (ö. 1182/1768), *Risâle fi'l-hâs alâ'l-cihâd*.
19. el-Aydinî, Kadı Mustafa el-Urlâvi, *Risâletü'l- cihâdiyye*,¹⁶⁴ *Tercüme-i risale-i cihâdiyye*.
20. el-Hâlebî, Ebü'l-Maâlî el-Haddâd, *Risâletü'l-cihâdiyye*.
21. Nurullâh b. Abdullâh, *Risale fi beyânî sebebi takdimi'n-nikâhi âlâ kitâbi'l-cihâd*.

¹⁵⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 1/594. Eser *Hizânetü't-Turâs*'ta *Risâle fi'l-cihâd* şeklinde geçmektedir. Bk. Merkezü'l-Melik Faysal, *Hizânetü't-turâs*, 22/ 976.

¹⁵⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 2/501; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/293.

¹⁶⁰ Tahsin Özcan, "Veliiyüddin Cârullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/39.

¹⁶¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 2/324.

¹⁶² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l- 'ârifîn*, 2/329.

¹⁶³ Bursalı Mehmed Tâhir, "Fezâil-i Cihâd Hakkında Müellifât-ı Osmâniyye", 347-348. Eser matbu olup 1295/1878 yılında İstanbul Ceride-i Askeriyye Matbaasında yayınlamıştır.

¹⁶⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/373.

3.2. Sömürgecilik Sonrasında ve Modern Dönemde Yazılan Eserler

3.2.1. Kitaplar

1. Ayıntâbî, Mehmed Münîb (ö. 1234/1819), *Fezâilü'l-cihâd*,¹⁶⁵ *el-Hikmetü'l-garrâ' fi ahkâmi'l-gazâ*.¹⁶⁶
2. Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi (1242/1826), *el-Cihâdiye*,¹⁶⁷ *Tedbîrü'l-memâlik ve'l-cihâd/ Kavânînü'l-asâkiri'l-cihâdiyye*.¹⁶⁸
3. Tabâtabâî, Yusuf b. Abdülfettah b. Atâ (ö. 1242/1826), *el-Cihâdiyye fi'l-hâzzi âlâ'l-cihâd*.¹⁶⁹
4. Abdullâh er-Rûmî (1252/1836), *Tezkiratü'r-rumât*.¹⁷⁰
5. Darıcalı Pertev Paşa (ö. 1253/1837), *Lâyihâ-i ittihâdiye*. Müellif eserde, Osmanlının son dönemlerinde yaşamış olduğu bozgun ve kuşatmaların müslümanların işlediği kötülük ve günahlardan kaynaklandığını ifade etmekte, bu durumun önüne geçmenin en önemli yolunun da ümmet olarak cihada sarılmakta olduğunu salık vermektedir.¹⁷¹
6. Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi (1264/1848), *Kevkebü'l-mesûd fi kevkebeti'l-cünûd*, *Risâletü'l-Cihâdiye*, Türkçe yazılmış bir risaledir.¹⁷² *Tercüme-i fezâil-i cihât*.¹⁷³
7. el-Umrâvî, Muhammed b. İdrîs b. Muhammed (ö. 1264/1848), *Kâside dâliyye fi'l-cihâd*.

¹⁶⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/360; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/407; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/257. Mehmet Tahir, *Fezâilü'l-cihâd*'ın aslında *el-Hikmetü'l-garrâ' fi ahkâmi'l-gazâ* ile aynı eser olduğunu belirtmiştir. Fakat Kehhâle ve İsmail Paşa ise her iki çalışmanın müstakil birer eser olduğunu ifade etmişlerdir. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde ölüm yılı 1823 olarak verilmiştir. Bk. Özel, "Ayıntâbî", 4/245-246.

¹⁶⁶ Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", 74. Muhammed Akîle el-Mekkî'nin (ö.1150/1737) *Fezâilü'l-cihâd* eserinin tercümesidir. a.g.e., aynı yer.

¹⁶⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/363.

¹⁶⁸ Bu eser muhtemelen müellifin *el-Cihâdiye* eserinin bir başka adlandırmasıdır. Bulak Matbaası'nda 1221'de basılmıştır.

¹⁶⁹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 13/310.

¹⁷⁰ Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", 281-282.

¹⁷¹ Orhan M. Çolak, "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1/2 (2003), 24.

¹⁷² Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/372.

¹⁷³ Yaptığımız araştırmalar neticesinde müellifin böyle bir eseri tespit edilememiştir. Bu eserin müellifin yukarıda verilen tercüme eserinin bir başka isimlendirmesi olduğu kanaatine ulaşılmıştır.

8. Hasan el-Baytârî, Hasan b. İbrahim b. Hasan en-Nakşibendî el Meydânî (ö. 1272/1856) *İrşâdü'l-ibad fi fâzli'l-cihâd*.¹⁷⁴
9. el-Kostendîlî, Muhammed Şem'î b. Abdullah el-Rûmî (ö. 1272/1885), *Râyâtü'n-nâsr ve'l-irşâd fi fezâili'l-cihâd*.¹⁷⁵ Müelif, 1853'te Ruslarla yapılan savaşta üstün gelinmesi ve halkın cihada teşvik edilmesi amacıyla eserini kaleme almış ve Sultan Abdülmecit'e ithaf etmiştir.¹⁷⁶
10. el-Ayıntâbî, Mustafa Saîd b. Muhammed b. Muhammed el-Hanefî (ö. 1279/1902), *Cihâdiye, fezâilü'l-cihâd* türü bir eserdir.¹⁷⁷
11. el-Kayserî, Muhammed b. Hüseyin b. Ramazân (ö. 1280/1863), *Zübdetü'l-murâd fi emri'l-cihâd*.¹⁷⁸
12. Milas Müftüsü Durmuşzâde Hafız Mustafa Sadık (ö. 1280/1863), *Alem-i İslâm cihâd-ı ekber*.¹⁷⁹
13. Ahdâb er-Rammâh, Necmeddin Eyyûb (ö. 1295/1877), *Kitâbü'l-furûsiyeti fi resmi'l-cihâd*,¹⁸⁰ *el-Gâzv ve'l-cihâd*.
14. el-Bağdâdî, Seyyid Davud b. Süleyman en-Nakşibendî el-Hâlidî (İbn Circîs) (ö. 1299/1882), *Eşeddü'l-cihâd fi ibtâli dâ've'l-ictihâd*.¹⁸¹
15. el-İdrisî, Muhammed b. Abdülkâdir b. Osman (ö. h. 13. y.y.), *Şerhu yetîmeti'l-ciyâd fi's-sâfinâti'l-mu'idedi'l-cihâd*.
16. Zeynî Dahlân, Ahmed b. Zeynî b. Ahmed (ö. 1304/1886), *İrşâdü'l-ibâd fi fezâili'l-cihâd*.
17. el-Berzencî, Şeyh Kâkâ Ahmed b. Muhammed (ö. 1305/1888), *Fethü'l-cevâd fi beyâni'l-cihâd*.¹⁸²

¹⁷⁴ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 3/194. Eser Muhammed b. Nasr el-Acmî tarafından 1421/2000 yılında Beyrut'ta tahkik edilerek yayınlanmıştır.

¹⁷⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/547; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/374; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/450.

¹⁷⁶ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/450; Yıldırım, "XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", 285.

¹⁷⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 2/458; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/381. Müellifin Osmanlı Müellifleri eserinde Kâtip Mustafa Efendi (Kürdzâde) künyesiyle geçmektedir.

¹⁷⁸ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 9/240.

¹⁷⁹ Eser, 1924 yılında İstanbul Matbaa-ı Amidî'de yayınlanmıştır.

¹⁸⁰ Eser, Mektebetü'l-Vataniyye'de basılmıştır.

¹⁸¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/363.

18. Gümüşhaneli Hacı Ahmed Ziyâeddîn Efendi (ö. 1311/1893), *Fezâilü'l-cihâd*.¹⁸³ *Kitâbu'l-âbir fi'l-ensâri ve'l-muhâcir ve'l-cihâdi ve'l-gazvi ve's-şühedâi me'a ahkâmihâ ve hakâikihâ ve dekâikihâ ve tefâsîrihâ ve envâ'ihâ ve fezâilihâ*. Cihad ve hicret konularının âyet ve hadisler ışığında tasavufî bir yaklaşımla ele alındığı bir eserdir.¹⁸⁴
19. el-Menzilî, Mahmûd b. Ömer (ö. 1311/1893), *Fukâhetü'l-ezvâk min meşâri'i'l-eşvâk*.¹⁸⁵
20. er-Raşidî, Said b. Hammad b. Amir b. Hâlfaân (ö. 1314/1897), *Lâmiyetün fi'd-difâ' ve'l-cihâd*.¹⁸⁶
21. en-Nazilîlî, Muhammed Hakkı Efendi (ö. 1315/1897), *Nusrâtü'l-cunûd ani's-şuhûd/ umdetu's-şuhûd/ ve'l-ehâdisi'l-vârîde fi'l-cihâd ve mâ eşbehe zâlik*.¹⁸⁷
22. Edirne Müftüsü Kureyşizâde Mehmed Fevzi Efendi (ö. 1318/1900), *Seyfü'l-cihâd fi nâsri'l-îbâd*.¹⁸⁸
23. Mehmed Halis Efendi (ö. 1332/1913), *Cihâd-ı ekber*.¹⁸⁹
24. Dinibütün Mustafa Hilmi Paşa (ö. 1333/1914), *Düstürü'l-mücahidîn*. Cihadın faziletini konu edinen bir eserdir.¹⁹⁰

¹⁸² Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 2/161; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/192; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/146; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 2/158.

¹⁸³ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/102.

¹⁸⁴ Eserin tercüme ve tahrirci için bk. Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî, “Ensar, Muhacir, Cihâd, Gazve ve Şehitler Hakkında”, çev. Ömer Faruk Habergetiren, *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2013), 232-269.

¹⁸⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 2/200; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/422; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 12/172. Eserin ismi *Hediyyetü'l-ârifîn*'de *Fukâhetü'l-ezvâk min meşâri'i'l-eşvâk fi fezâilü'l-cihâd* şeklinde geçmektedir. Matbu nüshası 1290/1873'te Mısır'da el-Matbaâtü's-seniyyetü'l-kübrâ tarafından *Fukâhetü'l-ezvâk min meşâri'i'l-eşvâk fi fâzli'l-cihâd ve't-tarğîb fihi ve'l-hâss âleyhi* adıyla neşredilmiştir.

¹⁸⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 4/222.

¹⁸⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 12/651; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/384; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/113.

¹⁸⁸ Eser, İstanbul Yahya Efendi Matbaası'nda 1294/1877 yılında basılmıştır. Ayrıca bk. Mustafa İsmet Uzun, “Fevzi Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1995), 12/508.

¹⁸⁹ Eser, Kanaat Matbaası tarafından 1333/1914 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. Bk. Hakkı Maviş, “Mehmed Hâlis Efendi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/490.

¹⁹⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*, 1/472. Eser Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi için yazılmış olup 1292/1875'te İstanbul'da basılmıştır.

25. Divrikli Ahmed Mikdad Efendi (ö. 1923/1939), *Şerefî'l-mücâhidîn*.¹⁹¹
26. Kemahlı İbrâhim Hakkı Efendi (ö. 1859/1924), *Tâcü'l-mücâhidîn mine'l-ehadisi'l-erbain, Tuhfetü'r-reşâd fî fezâili'l-cihâd*.¹⁹²
27. el-Mevsilî, Ahmed Fahri b. Abdullâh el-Feyzizâde (ö. 1342/1924?), *İrşâdü'l-ibâd ile'l-gâzv ve'l-cihâd*.¹⁹³
28. el-Bilimbânî, Abdülsâmed el-Câvî, *Nasihâtü'l-müslimîn ve tezkiretü'l-mü'minîn fî fezâili'l-cihâd fî sebîlillâh ve kerâmâti'l-mücâhidîn*.
29. el-Îsâvî, Muhammed b. Muhammed, *Tenbîhü'l-ibâd bi ba'di ma verede fî fâzli'l-cihâd mine'l-âyât ve'l-ehâdis*.
30. İzzet el-Hac Hâfiz, *Mevâizü'l-cihâd ve'd-din li asâkiri'l-muvahhidîn*.
31. Muhammed Garnîd, *Manzume fî'l-hâs alâ'l-cihâd*.
32. Mübârekşâh, Ali b. Mehmed b. Abdülmelik b. Ali, *Miftâhü'l-bilâd fî fezâili'l-gürz-i ve'l-cihâd*.
33. Nureddîn Alî el-Mekkî, *Tevtiyetü'l-mehâd fî fâzli'l-cihâd*.¹⁹⁴
34. Turhala'lı Alâeddin Kâmili Efendi, *Ucale-i fusûl-i erbâin fî usûli'd-dîn*. Cihadın faziletini konu edinen bir eserdir.¹⁹⁵
35. Ahmed Fahrüddin Efendi, *İrşâdü'l-ibâd ile'l-gazvi ve'l-cihâd*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1917, 250, s. 6.
36. Ahmed Ziyaeddin, *Vesiletü'n-Necât: İtikâd ve 'Amel ve Cihada Müteallik Hayli Mesâil-i Mühimme-i Diniyyeyi Hâvidir*, Dersâadet: Selânik Matbaası, 1911/1327.
37. Ali Galib, *Kitâb-ı fezâil-i gazâ: Menâkıb-i cihâd*, Dersâadet: Tevsi-i Tıbaât Matbaası, 1330.
38. Bekir Sıdkı, *Mev'iza-i tahrîriye der hâkk-ı cihâd-ı İslâmiye ve tedâbir-i maneviyat*, Dersâadet: Matbaâ-i Kader, 1331.

¹⁹¹ Eser Dersaadet'te Necm-i İstikbâl Matbaası tarafından 1331/1912 yılında basılmıştır.

¹⁹² Bk. Ali Birinci, "Kemahlı Şeyh İbrahim Hakkı'nın Serencamı", *Türk Yurdu* 110 (1996), 3-7; Selami Şimşek, "Erzincan Mevlevihânesi Son Postnişini Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin Dîvân'ında Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Düşünceleri", *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/20 (2007), 165.

¹⁹³ Eser Matbaa-i Amire'de 1336 senesinde basılmıştır.

¹⁹⁴ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1/339.

¹⁹⁵ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/450.

39. İzzet, el-Hac Hafız, *Mevâizü'l-cihâd ve'd-din li-âsâkiri'l-muvahhidîn*, İstanbul: Matbaa-i Askeriye, 1331.

3.2.2. Risaleler

1. Hâtûnâbâdî, Muhammed b. Hüseyin es-Sâgîr b. Abdülbâkî (ö. 1233/1817), *er-Risâletü'l-cihâdiyye*.¹⁹⁶

2. Gazzîzâde, Seyyid Abdüllatîf b. Mehmed Es'ad el-Hafid (ö. 1247/1832), *Risâletü'l-cihâd*.¹⁹⁷

3. Sahafıar Şeyhizâde Esad Efendi (1264/1848), *Risâletü'l-cihâdiye*. Müellif bu eseri Türkçe kaleme almıştır.¹⁹⁸

4. Âlûsî, Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî (ö. 1270/1854), *Sufrâtü'z-zâd fî sefrâti'l-cihâd*. Cihadın faziletini anlatan bir risaledir.¹⁹⁹

5. el-Lâzikî, Abdurrezzâk b. Seyyid Abdulfettâh, *Teşvikât'ül-ciyâd fî'l-gâzvi ve'l-cihâd*. Müellif, 1270'te Halep valisiyken bu eseri kalme almıştır.²⁰⁰

6. Uleyş, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed (ö. 1299/1882), *Risale fî vucûbi'l-cihâd ve'l-hicre*.

7. el-Eskişehrî, Süleymân Hakkı b. Muhammed Emin b. Süleymân (ö. 1315/1897), *Umdetü'l-cihâd*.²⁰¹

8. Oflu Mehmed Emin Efendi (ö. 1329-20/1902), *Risâle-i cihâd*.²⁰²

9. Muhammed el-Cerrâh, Muhammed Edîp en-Nakşibendî el-Hanefî (ö. 1336/1918), *Risâletü'l-cihâd âlâ fetvâ hâlifetünâ'l-e'zâm es-sultan el-gâzi Muhammed Reşâd*.²⁰³

¹⁹⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 9/241.

¹⁹⁷ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/618; Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/102. Ramazan Önal, müellif hakkında yazdığı makalesinde müellifin Nüshası Tespit Edilemeyen Eserleri arasında bu risaleye de yer vermektedir. Bk. Önal, *Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'nin Fütuhâtı Kenzi'l-Kur'an Adlı Fâtıha Sûresi Tefsirininin Tahlili ve Değerlendirilmesi*, 43.

¹⁹⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/372.

¹⁹⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/17; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/419.

²⁰⁰ Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 1/292; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/568; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 5/218.

²⁰¹ Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/438.

²⁰² Hüseyin Elmalı, "Ofllu Mehmed Emin Efendi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/221.

²⁰³ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 9/36.

10. Musa Kazım Efendi (ö. 1338/1920), *İslâm 'da cihad*.
11. Hacı Hamid Efendi (ö. 1931), *Risâle-i İrşâdiye: Dinî, vatanî, askerî*.²⁰⁴
12. Hasan Fehmi Efendi (ö. 1933), *Cihad Hakkında Ehl-i İslâm'a Asker-i İslâm'a Kürsi-i İslâm'dan Bir Hitap*.²⁰⁵
13. Osman Senai Erdemgil (ö. 1944), *Fezâilü'l-mücahidîn*.²⁰⁶
14. Çubukçuzâde Mehmed Sıdkı, *Sâlâ-yı cihâd*.
15. Hacı İzzet Efendi, *Mevâizü'l-cihâd ve 'd-din li-asâkiri'l-muvâhhidîn*.
16. Hamzâ b. Ataulâh, *Risale fi fezâili'l-cihâd*.
17. Hanyalı Ahmed Efendi, *Tahrîsü'l-mücahidîn*.
18. Manisali Hilmi Efendi, *Cihadda İslam'ın Vazifesi*.
19. Mehmed Hâlid, *Risale-i cihâd*.²⁰⁷
20. Mehmed Hatip Efendi, *Fezâil-i remy*.
21. Varnalı Süleyman Vehbi Efendi, *Risâle-i Fezâ'ilü'l-Gâzî ve's-Şühedâ fî-Tafsîl-i Beyân-i Hasâ'isi'l-Gazâ*.²⁰⁸
22. Zâgrevî, Mahmud b. İskender b. Abdullah er-Rûmî, *Risâle-i sefer ve cihâd-ı ekber*

²⁰⁴ Bursalı Mehmed Tâhir, "Fezâil-i Cihâd Hakkında Müellefât-ı Osmâniyye", 164.

²⁰⁵ Risalenin çevrimyazısı için bk. M. Sami Çöllüoğlu, "Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi, Cihat Hakkında Ehl-i İslâma, Asker-i İslâma Kürsi-i İslâm'dan Bir Hitap", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2014), 149-164.

²⁰⁶ Eser, 1903 yılında şirket-i Mürettibiye tarafından İstanbul'da yayınlanmıştır.

²⁰⁷ Eser, 1293 yılında İstanbul Sabah Matbaa'sında yayınlanmıştır.

²⁰⁸ Varnalı Süleyman Vehbi Efendi, *Risâle-i Fezâilü'l-Gâzî ve's-Şühedâ fî-Tafsîl-i Beyân-i Hasâ'isi'l-Gazâ* (y.y.: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 297.8), 1a-44b.

Değerlendirme ve Sonuç

Hadis kaynaklarında cihad hakkında rivayet edilen hadisler *Kitâbü'l-cihâd*, *Kitâbü'l-megâzî*, *Kitâbü's-siyer*, *el-Hayl*, *Fâzlı'l-cihâd*, *er-Rimâye* ve *s-siham* temel başlıkları altında ele alınmaktadır. Cihad hakkındaki hadisleri derleme, tasnif etme ve yer yer onlar hakkında kısa açıklamalarda bulunma gibi bir mahiyete sahip bu eserlerin temel hedefleri arasında, Müslümanları gerek mallarıyla gerekse canlarıyla Allah yolunda mücadele etmeye teşvik etme ve bu uğurda onları her türlü hazırlığa müsait hale getirecek örneklikleri sunma sayılabilir.

Fıkıh kitaplarında ise cihad ahkâmı *Kitâbü'l-cihâd*, *Kitâbü's-siyer* ve *Fâzlı'l-cihâd* gibi bölüm başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu eserlerde cihadın fazileti, hükmü, çeşitleri, aşamaları, yasakları, taktikleri ve sonuçları (şehitlik ve gazilik, ganimet ve taksimi, müste'men ve zimmilere dair hükümler) gibi hususlar detaylı bir şekilde incelenmektedir. Söz konusu eserlerin içeriğine bakıldığında ise düşmanla fiili savaşın ön plana çıktığı görülmektedir.

Cihad meselesi mezheplerin temel fûrû fıkıh eserlerinde muhtelif kitap başlıkları altında incelenmiştir. Hanefî ve Şâfiî mezheplerinin temel kaynaklarında cihad ahkâmı genellikle *Kitâbü's-siyer* başlığı altında ele alınmış, tasnif bakımından ise konuya çoğunlukla hadlerden sonra yer verilmiştir. Konuya burada yer verilmesinin sebebi olarak, cihad ahkâmının bir yönüyle devletler hukukunun muhtelif meseleleriyle irtibatlı olmasından ötürü iç hukuktan (hâdler) dış hukuka (cihad) bir açılım şeklinde tezahür ettiği zikredilebilir.²⁰⁹ Başka bir ifadeyle iç hukukun tükendiği andan itibaren dış hukuka bir açılım olarak cihad meselesinin devreye girmesidir. Nitekim Karâfi, özellikle Şâfiî'lerin cihad ahkâmını cinayet bahisleriyle birlikte işlemelerini, küfürlerinden ötürü kâfirlere ceza mesabesinde olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.²¹⁰ Bu duruma

²⁰⁹ İslâm dini, tüm insanlara yönelik misyonuyla kendisi dışında kalan kesim (iç-dış gayrimüslim kişi ve devletler) ile münasebetlerinin yürütülmesi problemiyle karşı karşıya kaldığında bu temas -bunu daha sonra her ne kadar İslâm hukukunun alt dalı olan ve bu konulara hasredilen *es-siyer* teknik terimi altında tartışılmışsa da- cihad ve hükümleri ile ilgili konular üzerinden sağlamıştır. Bk. Macîd Haddûrî, *İslâm Hukukunda Savaş ve Barış*, trc. Fethi Gedikli (İstanbul: Ekin Yayınları, 2018), 53-59.

²¹⁰ Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/383.

cihadın ceza hukukuyla irtibatı açısından bakıldığında onun fonksiyonunun iç hukuktan dış hukuka bir açılım şeklinde tezahür ettiği söylenebilir. Yine cihad ahkâmının ele alındığı bölüme bu ismin verilmesinin bir başka sebebi olarak, söz konusu hükümlerin Hz. Peygamber'in hayatından (siyer) alınmış olmasının da etkili olduğu zikredilebilir.²¹¹ Mâlikî ve Hanbelî mezhep fûrû fıkıh literatürlerinde ise *Kitâbü'l-cihâd* başlığı belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Her iki mezhep tasnif bakımından konuyu ibadetlerle birlikte ele almaktadırlar. Bu mezhep âlimlerinin daha çok cihadın ibadet boyutunu öne çıkarttıkları gözlemlenmektedir. Nitekim Karâfî, Mâlikîlerin böyle bir tercihte bulunmalarının temel sebebinin, Hz. Peygamberin cihadın faziletini anlatan, “Kimin ayağı Allah yolunda tozlanırsa Allah ona cehennem ateşini haram kılar”²¹² hadisi olduğunu ifade etmektedir.²¹³ Zahirî mezhebi ise cihad meselesini *Kitâbü'l-cihâd* başlığı altında incelemekte ve tasnif bakımından konuya ibadetlerden (*Kitâbü'l-hac*) sonra değinmektedir. Bu mezhebin de cihadın ibadet boyutunu öne çıkarttığı söylenebilir.

Cihad literatürünün ilk nüveleri hicri ikinci asrın ortalarında itibaren gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Bunlardan ilki Abdullah b. Mübârek'in (ö. 181/797) cihadın faziletini anlatan *Kitâbü'l-cihâd* başlıklı hadis derlemesidir. İbn Mübârek ile hemen hemen aynı dönemde yaşamış İmam Muhammed'in (ö. 189/805) *es-Siyerü's-sağîr* ve *es-Siyerü'l-kebîr* kitapları da -ki bu iki kitap *el-Asl* adlı eserinin birer bölümünü teşkil eder- cihad ahkâmını detaylı bir şekilde fikhî açıdan konu edinen ilk eserler arasındadır. Bunları müteakiben cihad alanında yazılan müstakil çalışmalar –cihad meselesi klasik hadis eserleri ile fıkıh eserleri içinde her dönem zaten incelenmiştir- gün geçtikte artmış ve günümüze kadar konu etrafında zengin bir literatür ortaya çıkmıştır.

Bu literatür etrafında ortaya çıkan eserlerde, cihad ahkâmı incelenirken konular genel olarak âyet ve hadislerle desteklenerek cihadın fâzileti, şekli, türleri, bu hususta göz önünde bulundurulması gereken ilke ve kurallar zikredilir. Osmanlı devleti ağırlıkta olmak üzere son dönemde yazılan eserlerde, ilk nesillerden örnek uygulama ve kâvillere de yer verildiği görülür. Eserlerin yazımında da ilk dönemlerde fetih ve tebliğ ruhu daha

²¹¹ Cüveynî, *Nihâyetü'l-mağlab*, 17/389.

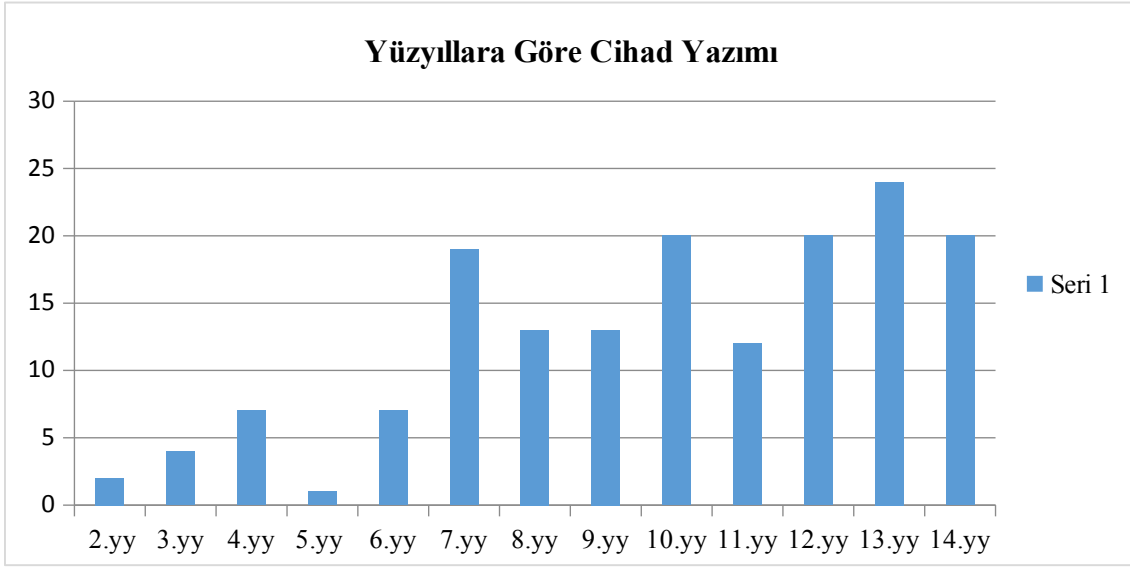
²¹² Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, “Cihâd”, 16 (No. 2811).

²¹³ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/383.

çok hâkimken modern dönemle birlikte –fetih ve tebliğ de bulunmakla birlikte-bu durum daha çok savunma, nefse karşı mücadele ve bir iç hukuk mücahadesi şekline evrilmiştir.

Aşağıda, hicri ikinci asırdan yirminci yüzyılın ortalarına kadar cihad alanında yazılmış kitap ve risalelerin yüzyıllara,²¹⁴ bölgelere ve mezheplere göre dağılımları üç grafik halinde sunulacak ve grafikler ulaşılan bulgular doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

Grafik 1: Yüzyıllara Göre Cihad Yazımı²¹⁵

İnsanlık tarihine bakıldığında savaşların yoğunlukta olduğu dönemler ve ondan sonraki süreçler, savaş ile ilgili edebiyatın kemiyet ve keyfiyetinde hareketliliklerin yaşandığı dönüm noktaları olmuştur. Grafiğe bakıldığında İslâm dünyası için de söz konusu durumun örneklerini görebilmekteyiz. Nitekim Haçlı seferlerinin ve Moğol istilâlarının yoğunlukta olduğu hicri yedinci yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin duraklama ve gerilime dönemlerine denk gelen on birinci yüzyılın sonu ile on ikinci yüzyıl, devletin

²¹⁴ Yukarıda ifade edildiği gibi makalede eserler, öncelikle ölüm tarihi tespit edilen müelliflerin ölüm tarihleri göz önünde bulundurularak kronolojik bir şekilde listelenmiştir. Cihad yazımının yüzyıllara göre dağılımını gösteren grafikte yüzyılların belirlenmesinde müelliflerin hicri takvime göre ölüm tarihi esas alınmış ve grafik üzerine yapılan değerlendirmelerde de bu takvim göz önünde bulundurulmuştur.

²¹⁵ Grafikte on dördüncü yüzyıla ait verilen eserler hicri olarak bütün bir yüzyılı kuşatmayıp ikinci dünya savaşının başlarına kadar yazılan eserleri içermektedir. Bundan sonra verilecek bölge ve mezheplere göre cihad yazımı grafiklerinde de bu durum söz konusudur.

yıkılma evresine geçtiği on üçüncü yüzyıl ve nihai olarak İkinci Dünya Savaşı ile neticelenen on dördüncü yüzyılın ilk yarısı cihad alanında yazılan eser sayısının fazla olduğu dönemler olarak görülmektedir. Aynı şekilde Müslümanların çoğunun yaşadığı Osmanlı Devleti'nin yükselme evresinin sonları ile duraklama döneminin hemen öncesine tekabül eden onuncu yüzyıl da cihad yazımının fazla olduğu bir zaman aralığıdır. Nitekim söz konusu süreçte de cihad alanında yazılan eserlerde görülen fazlalığın temel etmenin fetih ve savaşlardan kaynaklandığı söylenebilir. Gerek Müslümanlar için gerek dünya tarihi için çok hassas dönemler olarak ifade edebileceğimiz bu yüzyıllarda Müslüman âlimleri bu konuda eser yazmaya iten temel saiklerin; Müslümanları ve yöneticilerini²¹⁶ savaşa teşvik etmek, onları zihnen ve bedenlen savaşa hazır hale getirmek yeri ve zamanı geldiğinde canlarını ve mallarını bu uğurda feda etmelerine hazırlamak olduğunu ifade edebiliriz.

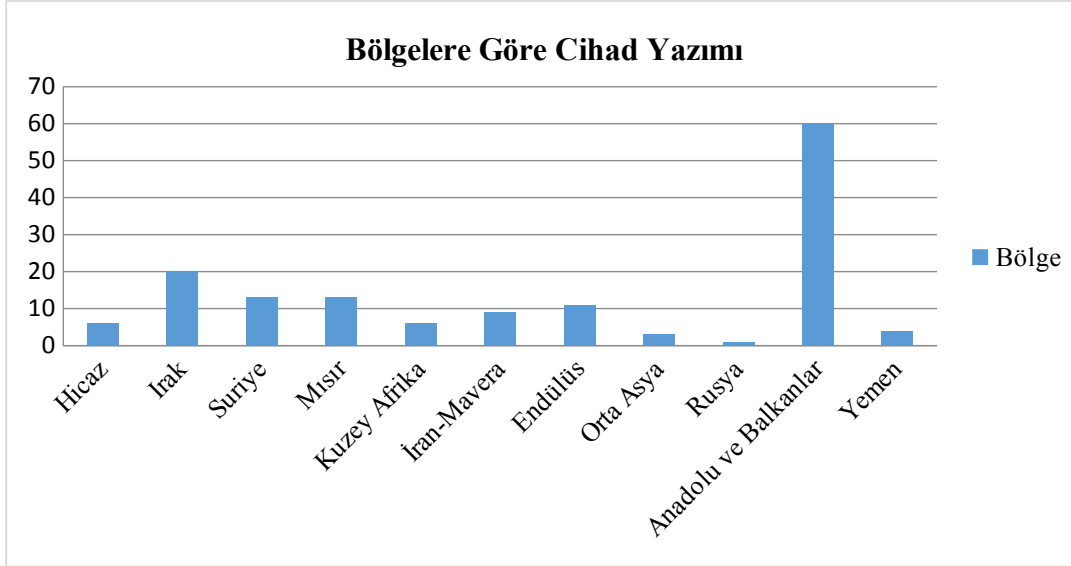
Grafikte beşinci yüzyılda cihad yazımında gözle görülür bir azalmanın meydana geldiği görülmektedir. Söz konusu dönem Abbâsîlerin siyasî çalkantılar yaşadığı, siyasî güven ve istikrarın azaldığı bir çağdır. Buna mukabil aynı zamanda fikrî bir sıçramanın yaşandığı, felsefî gündem ve tartışmaların yoğunlaştığı ve kelimî meselelerin daha canlı bir şekilde tartışıldığı bir zaman aralığıdır.²¹⁷ Mevzu bahis gündemlerden ötürü cihad mefhumunun âlimlerin gündeminde daha arka planda kaldığı düşüncesi akla gelmekle birlikte, o dönemde Mâverdî ve Cüveynî gibi âlimlerin *el-Ahkâmü's-sultaniyye* türünde

²¹⁶ Biyobibliyografik eserlere müracaat edildiğinde cihad alanında yazılan birçok eserin muhtelif devlet idarecilerine ithaf edildiğini görebilmekteyiz. Örneğin, İbn Cehbel (ö. 596/1200), *Fezâilü'l-cihâd* eserini Nurettin Zengî için (bk. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1275; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/430); el-Herevî (ö. 611/1215), *et-Tezkiretü'l-heraviyye fi'l-heyeli'l-harbiyye* eserini el-Melikü'z-Zâhir Gâzî için (bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/705); İbn Karatekin (ö. 647'den sonra) *Süblü'r-reşad fi fâzli'l-cihâd* eserini Melik Necmeddin Eyyübî için (bk. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/978; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 2/425); İbn Kesir (ö. 774/1373) *el-İctihâd fi tâlebi'l-cihâd* eserini İyas kalesini kuşatıldığında Haçlılar'a karşı müslümanları cihada teşvik amacıyla Emir Mencük için (bk. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 1/1; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifîn*, 1/215); Molla Arab (ö. 938/1531) *es-Sedâd fi fâzli'l-cihâd* eserini Sultan Selim'i cihadda kararlı kılmak için (bk. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-zunûn*, 2/982; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 11/95); el-Kostendilî (ö. 1272/1885), *Râyâtü'n-nâsr ve'l-irşâd fi fezâili'l-cihâd* eserini Sultan Abdülmecit için (bk. Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 3/547); Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/450) kaleme almıştır.

²¹⁷ Dönemin siyâsî, fikrî ve kültürel durumunun bir portresi için bk. Muddessir Demir, *Mâverdî'nin el-Ahkâmü's-Sultaniyye'si ile Cüveynî'nin el-Giyâsi'sinin Siyâsî-Fikhî Ahkâm Açısından Mukayesesi (İmâmet Konuları Örneği)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 16-25.

kaleme aldıkları eserleri cihad konularını da içermekteydi. Söz konusu eserlerde cihad konusu sınırlı bir yer işgal ettiği ve bu eserler münhasıran cihada dair kaleme alınmadıkları için çalışmamızda derlediğimiz eserler arasında bunlara yer verilmemiştir. Böyle bir neticenin çıkmasında mezkûr durumun da bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Nitekim Haddûrî, İslâm'ın entelektüel ve felsefi canlanışına tekabül eden hicri dördüncü ve beşinci yüzyılları, cihad kavramının aktif savaştan uyuyan savaşa kaydığı dönem olarak nitelendirmektedir. Bu durumun cihad mefhumunda meydana gelen zaaf ve başarısızlıktan kaynaklanmadığı, aksine dönemin sosyal şartlarının ve İslâm'ın çıkarlarının bir neticesi olduğunu ifade etmektedir.²¹⁸

Grafik 2: Bölgelere Göre Cihad Yazımı

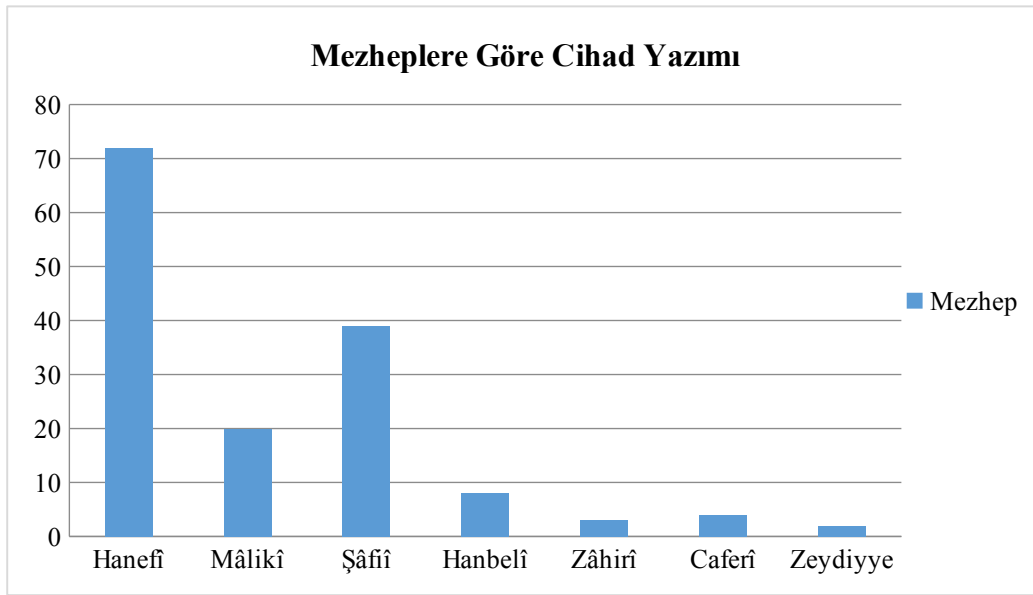

Grafiğe bakıldığında cihad hakkında yazılan eserlerin yoğunlukta olduğu bölgeler sırasıyla Anadolu ve Balkanlar, Irak, Mısır, Suriye ve Endülüs olarak gelmektedir. Mısır, Irak ve Suriye’de kaleme alınan eserlerin sayısının fazla olması yukarıda dile getirildiği gibi bu merkezlerin özellikle Haçlı seferleri ve Moğol istilâlarına karşı verilen mücadelelerde aktif birer konumda olmalarına bağlanabilir. En bariz fark Anadolu ve Balkanlarda görülmektedir. Söz konusu durumun meydana gelmesinde Osmanlı Devleti’nin yaklaşık altı asır boyunca Müslümanların temsilcisi ve hamisi konumunda olması ve devletin bu bölgelerde temerküz etmiş olması gibi

²¹⁸ Macîd Haddûrî, *İslâm Hukukunda Savaş ve Barış*, çev. Fethi Gedikli (İstanbul: Ekin Yayınları, 2018), 76-77.

etkenlerin rol oynadığı söylenebilir. Bununla birlikte bu bölgelerin tarih boyunca Müslümanların kurdukları devletlerin merkezleri ve ilmi faaliyetlerini yoğun olarak gerçekleştirdikleri yerler olmaları böyle bir neticenin doğmasının bir başka önemli etkenleri arasında sayılmalıdır. Cihad alanında yazılan eserlerin kemiyetinde yukarıda zikredilen bölgeler dışında, Rusya bir kenara bırakılırsa geriye kalan diğer bölgeler arasında gözle görülür bir farklılık mevcut değildir.

Grafik 3: Mezheplere Göre Cihad Yazımı

Eserleri kaleme alan müelliflerin müntesip olduğu mezheplere bakıldığında ise en çok ürün verenden en aza doğru Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî, Caferî, Zâhirî ve Zeydî şeklinde bir sıralama yapılabilir. Osmanlı Devleti'nin uzun bir süre Müslümanların temsilcisi konumunda olması ve devletin resmi mezhebinin Hanefîlik olması cihad hususunda kaleme alınan eserlerin müelliflerinin büyük yekününün bu mezhebe mensup olma imkânını sağlamıştır. Yine gerek Osmanlı Devletinden önce gerek Osmanlı Devleti ile dönemdaş olan başka birçok devlette Hanefî mezhebine müntesip âlimlerin bürokraside önemli kademelere getirilmesi ve bu mezhebin söz konusu devletlerin bazısında devlet mezhebi olarak kabul edilmesi böyle bir tablonun ortaya çıkmasında etkili olduğu söylenebilir.

Şâfiî mezhebinin Mısır ve Suriye gibi bölgelerde müntesiplerinin fazla olması, söz konusu bölgelerin İslâm ilim ve düşünce geleneğinin tabiri caizse beşîği mesabesinde olması ve İslâm tarihinin en önemli devletleri arasında sayılan Eyyübî ve Memlük Devletleri'nin bu bölgelerde temerküz edip, Haçlı seferleri ile Moğol istilalarına karşı direnç göstermesi ve bu devletlerde yetişen ilim adamlarının önemli bir kısmının Şâfiî mezhebine müntesip olması gibi hususların Şâfiî mezhebini cihad yazımında etkin kıldığı ve Hanefî mezhebenden sonra ikinci sıraya yükselttiği söylenebilir.

Endülüs ve Kuzey Afrika'nın cihad konusunda en çok eser yazılan bölgeler arasında olması ve bu bölgelerdeki müslümanların tarih boyunca ağırlıklı olarak Mâlikî mezhebine müntesip olması Mâlikîlerin cihad yazımında üçüncü sırada olmalarını anlaşılır kılmaktadır. Yine bu bölgelerde yaşayan Müslümanların buldukları stratejik konum itibarıyla sürekli diğer dinlerle mesai içinde olması da bu durumun ortaya çıkmasına imkân sağlamaktadır.

Cihad sahasında eser ortaya koyan Hanbelî mezhebine müntesib müelliflerin sayıca az olması, mezhep bağlılarının diğer mezhep müntesiplerine göre daha az olması şeklinde yorumlanabilir. Aynı zamanda mezhebin bazı fikhî ameliye çıkarımında diğer mezheplere nispeten daha sert bir tutum benimsemesi de bu durumun bir başka faktörü olarak zikredilebilir.²¹⁹

Grafikte Caferî mezhebinin diğer mezheplere göre sayıca daha az olması, Şîî bibliyografik ve tabakat eserlerinin detaylı bir taramadan geçirilmemiş olmasından ve araştırmada müracaat edilen kaynakların onlara ait bu kemiyette eser zikretmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Aynı zamanda Şîa'da cihad ameliyesinin imamın sorumluluğu altında görülmesi, imamın gaybubetinin cihadı mevkuף safhaya geçireceği²²⁰ ve cihad gibi büyük bir vazifenin de imamın gaybubetten dönmesi ile mümkün olabileceği inancının hâkim olması²²¹ söz konusu literatüre bu mezhep müellifleri tarafından çok fazla bir katkının sağlanmamasında rol oynamış olabilir.

²¹⁹ Haddûrî, *İslâm Hukukunda Savaş ve Barış*, 48.

²²⁰ Zeydîler, kendi imamlarını seçtikleri için bu durum onlar için geçerli değildir.

²²¹ Haddûrî, *İslâm Hukukunda Savaş ve Barış*, 77-78.

Zâhirî mezhebinin zaman içinde müntesibinin kalmaması ve mezhebin İslâm toplumunda fazla rağbet görmemesi bu mezhepte cihad konusunda kaleme alınan eserlerin az olmasının sebepleri arasında zikredilebilir.

Bütün bu veriler cihadın tarih boyunca Müslümanlar için çok önemli bir ameliye olduğu gerçeğini tekrar ortaya koymakta, cihad meselesi etrafında yüzyıl, dönem ve mezhep farklılıkları ile birlikte zengin bir literatürün meydana geldiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra başta Osmanlı olmak üzere diğer İslâm devletlerinde cihad konusunda kaleme alınan kitap ve risalelerin karşılaştırmalı bir okumaya tabi tutulup bir literatür değerlendirilmesinin yapılmasının söz konusu alanda önemli bir boşluğu dolduracağı kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Âkâle, Âsım Mustafa, Yusuf Ahmed Beni Yasin. “Kitâbü’l-Cihâd li’s-Sülemî: Dîrâsâtun fî Mesâdirihî ve Menhecihî ve Rü’yetihi li’s-Sirâi’l-İslâmî-el-Frencî’l-Sâlibî”. *el-‘Ulumu’l-İnsâniye ve’l-İctima’iye* 41/3 (2014), 929-945.
- Akpınar, Cemil. “Hanîf İbrahim Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/39-42. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Akpınar, Ömer Faruk. “İslam Edebiyatında Kitâbü’l-Cihâdların Muhteva Gelişimi”. *Savaş ve Edebiyat*. ed. Yılmaz Daşcıoğlu. 3/255-283. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Basımevi, 2016.
- Aynî, Ebû Muhammed (Ebû’s-Senâ) Bedrüddîn el-. *Minhatü’s-sülûk fî şerhi Tuhfetü’l-Mülûk*. thk. Ahmed ‘Abdurrezzak el-Kebîsî. 1 Cilt. Katar: Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şuûni’l-İslâmiyye, 1. Basım, 1428.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyyetü’l-‘arîfîn esmâ’ü’l-mü’ellifîn ve âşârü’l-muşannifîn*. thk. Avni Aktuç vd. 2 Cilt. İstanbul: MEB Yayınları, 1955.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *İzâhu’l-meknûn fi’z-zeyli ‘alâ Keşfi’z-zunûn an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*. thk. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-‘Arabî, ts.
- Bedir, Murtaza. *Buhara Hukuk Okulu*. İstanbul: İSAM Yayınları, 3. Basım, 2019.
- Berzencî, Abdullâh Hasan el-. *el-Menhecü’s-sedâd ilâ efdâli’l-çihâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3680, 61a-74b.
- Birinci, Ali. “Kemahlı Şeyh İbrahim Hakkı’nın Serencamı”. *Türk Yurdu* 110 (1996), 3-7.
- Buhârî, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İsmâ’îl b. İbrâhîm el-. *el-Câmi’u’s-ş-şahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsır. b.y.: Dâru Tavk en-Necât, 1422.
- Bursalı Mehmed Tâhir. “Fezâil-i Cihâd Hakkında Müellefât-ı Osmâniyye” 2-9/46-228 (Kanunisani 1328), 347-348.
- Bursalı Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. ed. Fikri Yavuz - İsmail Özen. 3 Cilt. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Cemel, Suleymân b. ‘Ömer b. Mansûr. *Hâşiyetu’l-Cemel ‘alâ Şerhi’l-Menhec= Futûhâtu’l-vehhâb bi-tavdîhi Şerhi Menheci’t-tullâb*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-. *eş-Şihâh fi’l-luğa*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru’l-‘İlm lil Melâyîn, 4. Basım, 1407.
- Cündî, Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-. *el-Muhtaşaru’l-Halil*. thk. Ahmed Câd. 1 Cilt. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 1. Basım, 1426.

- Cüveynî, İmâmu'l-Haremeyn el-. *Nihâyetu'l-maṭlab fî dirâyet'il-mezheb*. thk. 'Abdül'azîm ed-Dîb. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 1428.
- Çoban, Mehmet. *İslâm Hukukunda Cihad Literatürü ve Bedreddin İbn Cemâa'nın Cihadla İlgili Eserlerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Çolak, Orhan M. "İstanbul Kütüphanelerinde Bulunan Siyasetnâmeler Bibliyografyası". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 1/2 (2003), 339-378.
- Çöllüoğlu, M. Sami. "Sinop Mebusu Hasan Fehmi Efendi, Cihat Hakkında Ehl-i İslâma, Asker-i İslâma Kürsi-i İslâm'dan Bir Hitap". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 3/1 (2014), 149-164.
- Demir, Muddessir. *Mâverdi'nin el-Ahkâmü's-Sultâniyye'si ile Cüveynî'nin el-Gıyâsî'sinin Siyâsî-Fıkhî Ahkâm Açısından Mukayesesi (İmâmet Konuları Örneği)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Dursun, Davut. "Günümüz İslâm Dünyası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/32-36. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Ebû Ya'lâ el-Mağribî el-Beydâvî. *et-Ta'likâtü'l-müstazrafe ala Risâleti'l-Mustatrafe*. 11 Cilt. b.y.: y.y., ts.
- Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn. *Fihrisü mahtûtâti dâri'l-kütübi'z-zâhiriyye*. Riyad: Mektebetü Maârif, 2001.
- Elmalı, Hüseyin. "Ofllu Mehmed Emin Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/221. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Emanet, Celal. "Haçlı Seferlerinden Önceki Dönemde İslam'da Cihad Düşüncesi". *EKEV Akademi Dergisi* 18/60 (Yaz 2014), 503-511.
- Ençakar, Orhan. *Haneî Mezhebî Nevâdir literatürü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed el-. *Kitâbu'l-'ayn*. thk. Mehdî el-Mahzûmî - İbrâhîm el-Sâmîrâî. 8 Cilt. b.y.: Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Feyyûmî, Ebû'l-Abbâs Hatîbüddehşe Ahmed b. Muhammed b. Alî el-. *el-Mişbâhu'l-münîr fî ğarîbi's-şerhi'l-kebîr li'r-Râfi î*. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İlmiye, ts.
- Firûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-. *el-Ķâmûsü'l-muḥîṭ*. thk. Mekteb Tahkiki't-Turâs fi Müesseseti'r-Risâle. 1 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 8. Basım, 1426.
- Fuâd Abdülbâkî, Muhammed. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Ķur'âni'l-Kerîm*. 1 Cilt. Kahire: Daru'l Kütübi'l Mısriyye, 1. Basım, 1364.
- Gölcük, Şerafettin. "Bâkîllâni". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/531-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn. “Ensar, Muhacir, Cihâd, Gazve ve Şehitler Hakkında”. çev. Ömer Faruk Habergetiren. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 2/4 (2013), 232-269.
- Habeşî, Abdullah Muhammed el-. *Mesâdirü'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*. Beyrut: el-Mektebetü el-Asriyye, 1. Basım, 1408.
- Haddûrî, Macîd. *İslâm Hukukunda Savaş ve Barış*. çev. Fethi Gedikli. İstanbul: Ekin Yayınları, 2018.
- Hırakî, Ebü'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-. *Muhtaşaru'l-Hirâkî*. 1 Cilt. Mısır: Dâru's-Sahâbe li't-Turâs, 1413.
- Hüseyinî, Muhammed b. İbrahim el-. *Zührü'l-mücâhidîn fi âdâb cihâdeddin*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 61, 1a-54b.
- Işık, Mustafa. “İbn Huzeyme”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/79-81. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseyinî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2. Basım, 1412.
- İbn Arafe, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Arafe el-Vergammî et-Tûnisî. *el-Muhtaşar fi'l-fikh*. thk. Hâfız Abdurrahman Muhammed Hâyr. 10 Cilt. b.y.: Müessesetü Hâlf Ahmed el-Hâbtûr li'l- A'mâli'l-Hayriyye, 1. Basım, 1435.
- İbn Bedrân, Muhammed b. Bedreddin b. Bulbân. *Ahşaru'l-muhtaşarât fi'l-fikh 'alâ mezhebi'l-imâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Muhammed Nâsır el-'Acemî. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Beşa'iri'l-İslamiyye, 1. Basım, 1416.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed 'Alî b. Ahmed b. Saîd. *el-Muḥallâ bi'l-âsâr fi şerhi'l-Mucellâ bi'l-iḥtişâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, B. y., ts.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muḡnî*. 10 Cilt. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, B. y., 1388.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muḡni' fi fikhî'l-İmâm Ahmed*. thk. Mahmud el-Arnâvûd - Yasîn Mahmûd el-Hâtib. 1 Cilt. Cidde: Mektebetü's-Sevâdî li't-Tevzî', 1. Basım, 1421.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî. 15 Cilt. Beyrut: Daru Sadr, 3. Basım, 1414.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-muctehid ve nihâyetü'l-muḡteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, B. y., 1425.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. thk. Mahmûd el-Arnâvûd. 11 Cilt. Beyrut-Dımaşk: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1406.

- İmamoğlu, Abdullah Taha. "I. Dünya Savaşı'na Bibliyografik Bir Katkı: Osmanlı'da Cihad Risâleleri". *100. Yılında Birinci Dünya Savaşı ve Mirası*. ed. Halil Çetin - Lokman Erdemir. 1/151-179. Çanakkale, 2015.
- Kâdîhan, Ebü'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özcendî el-Fergânî. *Terhibü'l-ibâd ile'l-gâzvi ve'l-cihâd*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 3481, 1a-45b.
- Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısırî el-. *ez-Zahîre*. thk. Se'îd A'râb vd. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1994.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertibi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1406.
- Kâtip Çelebî, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Ankara: MEB Yayınları, 1941.
- Kavak, Özgür. "Fıkıh Literatüründe Cihad Hükümleri ve Modern Cihad Yorumları". *İç Tehdit ve Riskler Işığında İslam Dünyasının Geleceği*. ed. Ahmet Emin Dağ. 221-269. İstanbul: İHH Yayınları, 2016.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-mü'ellifin: Terâcimü muşannifi'l-kütübi'l-'Arabiyye*. 15 Cilt. Beyrut: Mektebetü Mesnâ, ts.
- Kızıltunç, Recai. "Arap Edebiyatında Türkçe Yazan Bir Şair: Emir Mencek Paşa el-Yusûfî". *İ. Ü. Şarkiyat Mecmuası* 20 (Ocak 2012), 33-48.
- Koca, Ferhat. "İbnü'n-Nehhâs ed-Dımaşkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/176-177. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Köse, Saffet. "İbn Batta". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/358-359. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kudûrî, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-. *el-Muhtaşar*. thk. Kamil Muhammed Uveyze. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Basım, 1418.
- Küçük, Raşit. "Abdullah b. Mübârek". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 1/122-124. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Küçük, Raşit. "İbn Ebû Âsım". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/422-423. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Maviş, Hakkı. "Mehmed Hâlis Efendi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/490. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Melikü'l-Efdâl, Necmüddin Eyyûb b. Şazi b. Mervân. *Kitâbü'l-cihâd fi sebîli münşi'il ibâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 2002, 1a-20b.
- Mergînânî, Ebü'l-Hâsen Burhânüddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl el- - Yusuf, Tallal el-. *el-Hidâye fi şerhi Bidâyeti'l-Mübtedî*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İhyâ'i Tûrâsi'l-'Arabi, ts.

- Merkezü'l-Melik Faysal. *Hizânetü't-turâs*. 125 Cilt. Suudi Arabistan: y.y., ts.
- Mevsilî, Ebü'l-Fazl Mecdüddîn 'Abdullâh b. Mahmûd b. Mevdûd el-. *el-İhtiyâr li ta'alili'l-Muhtâr*. 5 Cilt. Beyrut: Matba'atü'l-Halebî, 1356.
- Munâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdürraûf b. Tâcil'ârifîn b. Nûriddîn Alî el-. *et-Tâvkîf 'alâ muhîmâtî't-te'ârîf*. 1 Cilt. Kahire: Alemü'l-Kütüb, 1. Basım, 1410.
- Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî el-. *el-Muğrib fi tertîbi'l-Mu'rib*. 1 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arebî, ts.
- Müzenî, Ebû İsmâ'îl b. Yahyâ İsmâîl el-. *Muhtaşaru'l Müzenî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.
- Nedîm, Ebü'l-Ferec Muhammed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Muhammed b. İshâk en-. *el-Fihrist*. thk. İbrahim Ramazan. 1 Cilt. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 2. Basım, 1417.
- Nesâî, Ebû 'Abdirrahmân Aḥmed b. Şu'ayb b. 'Alî el-Ḥorâsânî en-. *es-Sunenul'l-kubrâ*. thk. Ḥasan 'Abdulmun'im eş-Şelebî. 12 Cilt. Beyrut: Mü'essesetü'r-Risâle, 1. Basım, 1421.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Muhyiddîn Yahya b. Şerîf en-. *Minhâcu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttaḳîn fi'l-fikh*. thk. Kâsım Aḥmed 'Avvaḍ. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2005.
- Nûreddinzâde, Filipeli Mustafa Muslihüddîn. *Fezâilü'l-cihâd*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, 1987.
- Önal, Ramazan. *Gazzîzâde Abdüllatîf Efendi'nin Fütuhâtu Kenzi'l-Kur'ân Adlı Fâtîha Süresi Tefsîrinin Tahlili ve Değerlendirilmesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Özaydın, Abdülkerim Özaydın. "İbn Kesîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/132-134. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Özcan, Tahsin. "Veliyyüddin Cârullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/38-40. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Özel, Ahmet. "Ayıntâbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 245-246. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Özel, Ahmet. "Cihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/27-31. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özel, Ahmet. *Dârü'lislâm-Dârülharb Harb İslâm Hukukunda Ülke Kavramı*. İstanbul: İz Yayıncılık, 3. Basım, 2019.
- Özel, Ahmet. "Kirmâstî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/67-68. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. er-. *el-Müfredât fi ğarîbi'l-Kur'ân*. thk. Şafvân 'Adnan ed-Dâvûdî. Dımaşk: Daru'l-Kalem-Daru's-Şâmiyye, 1. Basım, 1412.

- Sağırılı, Abdurrahman. *Keşfi Mehmet Çelebi Selim-name veya Bağ-ı Firdevs-i Guzat ve Ravza-i Ehl-i Cihad*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1415.
- Sakkâr, Sâmî es-. "İbn Allân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/307-308. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sandıkçı, S. Kemal. "Ebû Muhammed İbn Asâkir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Semerkandî, Ebûbekir Alâüddîn Muhammed b. Ahmed es-. *Tuhfetu'l-fukahâ*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2. Basım, 1414.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-e'imme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *Şerhu's-siyeri'l-kebîr*. 5 Cilt. b.y.: eş-Şirketü'ş-Şarkıyye lil-İ'lânât, ts.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-eimme es-. *el-Mebşu't*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, B. y., 1414.
- Severcan, Şefaettin. *Keşfi'nin Selimnâmesi*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Şâfi'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs eş-. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.
- Şahin, Kürşat Şamil. "Gazavât-nâmeler Üzerine Yapılan Çalışmalar Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi". *Turkish Studies* 7/2 (2012), 997-1022.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-. *es-Siyerü's-Şağîr*. thk. Mecîd Haddûrî. 1 Cilt. Beyrut: ed-Dâru'l-Müttehide, 1. Basım, 1975.
- Şimşek, Selami. "Erzincan Mevlevihânesi Son Postnişîni Kemahlı İbrahim Hakkı Efendi'nin Dîvân'ında Mevlânâ ve Mevlevîlikle İlgili Düşünceleri". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* 8/20 (2007), 159-174.
- Şîrâzî, Cemâluddîn İbrâhim b. 'Alî b. Yûsuf Ebû İshâk eş-. *el-Muhezzeb fî fîkhi'l-İmâm eş-Şâfi'î*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin. "Selimnâmeler". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi* 1 (Ekim 1970), 197-230.
- Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ b. Şevre b. Mûsa b.ed-Đahhâk et-. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd. 5 Cilt. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Muşafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395.
- Türkmen (Çağman), Nihal. *Ali Dede Bosnevi Hayatı, Eserleri ve Fezai'lü'l-Cihad Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- Uzun, Mustafa İsmet. “Fevzi Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/506-509. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Üzüm, İlyas. “Hatibzâde Muhyiddin Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/463-464. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Varnalı Süleyman Vehbi Efendi. *Risâle-i Fezâilü'l-Gâzî ve 'ş-Şühedâ fî-Tafsîl-i Beyân-i Hasâisi'l-Gazâ*. y.y.: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazma, 297.8, 1a-44b.
- Yaman, Ahmet. “Siyer”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/316-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Yıldırım, Selahattin. “XIX. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 13 (2004), 151-182.
- Yılmaz, Hakan. “Tarihten Sayfalar: Murâd Hüdâvendigâr Adına Yazılmış Bir Eser: Tuhfetü'l-Guzât fî Fezâ'ili'l-Cihâd”. *Hakikat Dergisi* 198 (Mart 2010).
- Yılmaz, Hayati. “Nûh b. Mustafa el-Konevî'nin er-Risâle fî'l-Fark Beyne'l-Hadîsi'l-Kudsî ve'l-Kur'ân ve'l-Hadîsi'n-Nebevî Adlı Risâlesi”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (2003), 167-178.
- Yılmaz, Okan Kadir. *İlk Tedvin Döneminde Hanefî Mezhebi Literatürünün Kayıp Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Yurdaydın, Hüseyin Gazi. “Matrakçı Nasuh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/143-145. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'*. thk. Şu'ayb el-Arnâvût. 25 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1405.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-. *el-A'lâm*. 8 Cilt. b.y.: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.